

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра української мови, літератури та
методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД
ДО ВИВЧЕННЯ ЧАСТОК
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Виконав:

Панкратов Денис Геннадійович,
студент 61-2У групи
спеціальності 014 Середня освіта,
предметної спеціальності 014.01 Середня
освіта (Українська мова і література),
ОПП «Середня освіта (Українська мова і
література)»

Науковий керівник:

канд. пед. наук, доц. Корчова О. М.
Допущено до захисту «__» _____ 2023 р.
Завідувач кафедри _____ Гоголь Н. В.
Дата захисту «__» _____ 2023 р.
Національна оцінка _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____
Підписи членів ЕК:

_____ (прізвище та ініціали)

_____ (прізвище та ініціали)

_____ (прізвище та ініціали)

_____ (прізвище та ініціали)

_____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОМЕТОДИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЧАСТОК У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Лінгвістичні підходи до визначення часток як окремого морфологічного класу	8
1.2. Комунікативні особливості структурно-функційних різновидів часток	13
1.3. Основні засади комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення української мови	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ЧАСТОК НА ЗАСАДАХ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛІСНОГО ПІДХОДУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	38
2.1. Стан дослідження проблеми вивчення часток у шкільному курсі української мови	38
2.2. Аналіз рівня сформованості знань і вмінь з теми «Частка» в учнів закладів загальної середньої освіти	47
2.3. Методичні рекомендації до вивчення часток на засадах комунікативно-діяльнісного підходу в 7-му класі закладів загальної середньої освіти	59
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	79
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Частка в сучасній лінгводидактиці посідає особливе місце серед інших лексико-граматичних категорій. Концепція її дослідження не є однозначною. За традиційним підходом, частки тлумачать як незмінні слова, натомість сучасні дослідження обґрунтовують їх функціонування як граматичних синсемантичних слів і морфем (за І. Вихованцем). Частки вирізняються значенневою і функційною специфікою, яка не властива іншим лексико-граматичним розрядам слів. Вони відіграють важливу роль у комунікативній діяльності людини.

Комплексне вивчення часток з позицій їхнього функціонування простежується в дослідженнях В. Виноградова, Т. Ніколаєвої, Ю. Скиби, О. Стародумової, Н. Шведової, О. Безпояско, К. Городенської, В. Русанівського, І. Вихованця, В. Горпинича та інших. Окремі питання порушено в працях К. Симонової (функціонування модальних часток в українській мові), Н. Гальони (особливості порівняльно-гіпотетичних часток), М. Давиденка (функційно-семантична класифікація часток), Л. Бондаренко (склад та комунікативні функції вторинних часток), О. Куш (відношення часток до інших службових та деяких повнозначних слів), М. Степаненка та С. Педченко (Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові), Ф. Бацевича (частки української мови як дискурсивні слова), А. Загнітка (частки в системі службових частин мови), К. Симонової (частки в граматичних працях XVI–XVII ст.), Н. Мініної (граматичний статус часток), Т. Ніколаєвої (функціонування часток у висловлюванні), М. Сободяна (комунікативно-прагматичні особливості часток) та інших.

У курсі української мови в закладах загальної середньої освіти вивчення морфології загалом посідає чільне місце, оскільки оволодіння частиномовним потенціалом дає змогу здобувачам освіти усвідомити функційне навантаження кожного лексико-граматичного класу слів.

Лінійний принцип укладання змісту навчання шкільного курсу морфології української мови в 6–7-х класах дає змогу учням усвідомити граматичну будову мови. Водночас таке засвоєння системи морфологічних знань не передбачає оволодіння учнями здатностями комунікативно доцільно послуговуватися тими чи іншими мовними одиницями у власній мовленнєвій діяльності. Ідеться не лише про денотативні класи слів, функціонування яких зумовлено передусім їхнім значенням, а й про ті частини мови, які не мають чіткої і самостійної семантики, зокрема частки.

Активне функціонування часток в українській мові є однією з її характерних особливостей. Саме частки доповнюють особливим конотативним змістом висловлювання, передають ставлення мовців до змісту розмови та один до одного, виражають оцінки і почуття комунікантів. З огляду на це особливого значення набувають дослідження часток в аспекті методики їх вивчення в закладах загальної середньої освіти.

Проблема вивчення часток у курсі морфології сучасної української літературної мови є напрямом лінгводидактичного пошуку вчених-методистів, зокрема З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Караман, С. Карамана, С. Омельчука, М. Пентилюк та інших. У відомих нам працях порушено питання вивчення досліджуваного класу слів на засадах дослідницького підходу, прагматичного, функціонально-стилістичного, із застосуванням методу проєктів тощо.

Водночас на сьогодні немає комплексного дослідження з вивчення часток у закладах загальної середньої освіти на засадах комунікативно-діяльнісного підходу, яких концентрується довкола практичного застосування мови, розвитку особистісних комунікативних умінь та навичок, що й зумовило вибір теми магістерської роботи «Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення часток у закладах загальної середньої освіти».

Мета дослідження – розробити методичні рекомендації до вивчення часток на засадах комунікативно-діяльнісного підходу в 7-му класі закладів загальної середньої освіти.

Завдання магістерської роботи:

- 1) проаналізувати лінгвістичні підходи до визначення часток як окремого морфологічного класу;
- 2) узагальнити комунікативні особливості структурно-функційних різновидів часток;
- 3) дослідити основні засади комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення української мови;
- 4) з'ясувати сучасний стан вивчення часток у шкільному курсі української мови;
- 5) розробити методичні рекомендації до вивчення часток на засадах комунікативно-діяльнісного підходу.

Об'єкт дослідження: процес вивчення часток на уроках української мови в 7-му класі.

Предмет дослідження: зміст, форми, методи, прийоми вивчення часток у 7-му на засадах комунікативно-діяльнісного підходу.

Методи дослідження. Для досягнення мети наукового дослідження використано комплекс загальнонаукових методів. Застосування *аналізу, синтезу, індукції, дедукції, спостереження, опису* дало змогу усвідомити сучасні дослідницькі підходи до витлумачення особливої лексико-граматичної природи часток, їх особливостей функціонування в мовленнєвій діяльності. Послугування емпіричними методами дослідження (*констатувальний експеримент, аналіз програм, підручників з теми дослідження, педагогічне спостереження, тестування, методи математичної обробки емпіричних даних*) дали змогу з'ясувати сучасний стан вивчення часток у шкільному курсі української мови.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в комплексному лінгводидактичному дослідженні часток, у розробленні методичної системи вивчення часток у 7-му класі закладів загально середньої освіти на засадах комунікативно-діяльнісного підходу.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що здобуті результати та висновки можуть бути використані для подальшого удосконалення теоретико-методологічних засад вивчення часток у закладах загальної середньої освіти відповідно до концепції Нової української школи.

Практичне значення магістерської роботи зумовлено можливістю використання її результатів для написання студентських курсових та кваліфікаційних робіт. Матеріали дослідження можуть слугувати унаочненням теоретичних відомостей під час викладання курсу методики навчання української мови в закладах вищої освіти. Запропонована методична система вивчення часток на засадах комунікативно-діяльнісного підходу може бути використана на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти під час вивчення теми.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на Усеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 16.02.2023–17.02.2023), XIV Всеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній конференції «Мова й література у проєкції різних наукових парадигм» (ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»; 18.04.2023), XI Всеукраїнських науково-педагогічних читань молодих учених і здобувачів освіти іноземними мовами «The 21 st Century Challenges in Education and Science» (Глухівський НПУ ім. О. Довженка; 20.04.2023–21.04.2023 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (УДПУ імені Павла Тичини; 11 травня 2023 р.), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Арватівські читання – 2023» (НДУ ім. М. Гоголя; 17 травня 2023 р.), звітній науково-практичній конференції здобувачів вищої та фахової передвищої освіти «Наука та освіта в умовах війни» (Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 23.05.2023–24.05.2023), XIII Міжнародній інтернет-конференції молодих

учених і студентів «Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 06.12.2023–08.12.2023).

За результатами участі в роботі конференції опубліковано тези.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (65 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 99 сторінок, із них – 78 основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВОМЕТОДИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЧАСТОК У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Лінгвістичні підходи до визначення часток як окремого морфологічного класу

Частка – це незмінна частина мови, яка належить до категорії службових слів і бере участь у вираженні форми певної морфологічної категорії. Основна функція надавати реченням, словосполученням і окремим словам смислового забарвлення та експресії. Вона може приєднуватися до слова або ставати частиною слова, щоб передати ставлення автора до оточення і навколишньої ситуації [15, с. 723].

Завдяки своєму унікальному синтаксису та інтонації частки відповідають за розмаїття мовних висловів, які передають почуття та настрої мовців. Частки об'єднують словниковий запас у єдиний потік.

Водночас це частина мови, історичний розвиток якої ще недостатньо вивчений. Багато часток утворено шляхом поєднання частки з прийменником або іншим службовим словом. Проте, на відміну від прийменників і сполучників, які вже в давніх граматиках були виділені в окремі лексико-граматичні розряди слів, частка довго залишалася поза увагою мовознавців, а тому є актуальним предметом наукового дослідження сучасної лінгвістики.

Незважаючи на те, що термін «частка» (лат. *particula*) у сучасному трактуванні цієї граматичної одиниці вперше використав у своїй граматиці «Граматики Славенскія правилноє синтагма» (1619) М. Смотрицький, протягом тривалого часу вчені послуговувалися цим терміном для позначення або класу службових слів узагалі, або окремих його розрядів. Так, наприклад, у «Граматиці слов'янській» І. Ужєвича цей термін ужито як щодо прийменника, так і щодо спонукальної частки: «*нарічя... попанску..., похлопску...*» [57, с. 47].

Сучасне трактування частки як окремого класу службових слів було зафіксовано в 1926 році в «Українському правописі».

Частки – це несамотійні слова, проте які виражають різні відтінки ставлення мовця до висловлюваного [38, с. 90]. Вони є засобом вираження комунікативного змісту висловлювання, адже «виражають відношення до ситуації, відношення елементів тексту один до одного» [48, с. 14].

Сучасне функціональне трактування часток поступово переходить до комунікативно-прагматичного підходу характеристики як найбільш доцільного та лінгвістично осмисленого. Цю думку підтримує сучасний мовознавець Ф. Бацевич, зазначаючи, що саме комунікативний підхід досліджень є найважливішим. В межах цього напрямку дослідник розглядає партикули як дискурсивні слова, тобто як елементи дискурсу. Мовознавець зауважує, що «частки вносять різні типи комунікативних смислів у змістову організацію висловлень та плин дискурсу загалом» [2, с. 35].

Актуальним є питання про роль часток у тексті, оскільки:

- 1) частки беруть участь в утворенні морфологічних форм слів з такими значеннями, як спонукальність, умовність, бажаність, умовність;
- 2) частки в реченні додають різні суб'єктивно-модальні характеристики та оцінки самого повідомлення та окремих його частин;
- 3) частки здатні вказувати на адресність висловлювання або передавати мету повідомлення (наприклад, запитання), а також виражати ствердження або заперечення;
- 4) частки можуть характеризувати будь-яку дію чи стан за перебігом у часі, результативністю чи нерезультативністю, повнотою чи неповнотою, тим самим визначаючи результат їх здійснення.

Усі перераховані ролі часток ґрунтуються на комунікативних функціях повідомлення. Окрім того, ще одним загальним фактором для них є те, що в цих чотирьох ролях є значення відношення дії або стану, про які йдеться у висловлюванні, до дійсності. Це спонукає до висновку про те, що значення частки як окремого слова є відношення, яке виражається в реченні.

Укладачі теоретичної морфології української мови І. Вихованець та К. Городенська стверджують, що частки належать до класу службових слів, адже «вони так само не співвідносяться з поняттями, відповідно, не мають лексичного значення, і виконують тільки синтаксичні функції». Хоча дехто і зараховує частки до службових слів, але протиставляє їх прийменникам і сполучникам, які є засобом вираження синтаксичних відношень, на тій підставі, що частки, надаючи самостійним словам та реченням додаткових семантичних відтінків або граматичних значень, виконують семантико-граматичну, а не синтаксичну функцію. Відома й така категорична думка, що всі службові слова, зокрема й частки, мають лексичне значення, бо слів без лексичного значення не буває [16, с. 357].

Варто зазначити, що І. Вихованець у праці «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» (1988 р.) звертає увагу на те, що великим недоліком традиційного поділу слів за семантико-граматичними класами є їхнє розміщення в одній площині. Оскільки службові частини мови позбавлені лексичного значення, то їх часто розглядають в системі частин мови «в ролі її компонентів, а отже, ігнорується специфіка часток, не розкривається їх граматичний статус, їх службовий стосунок до слова і до інших мовних одиниць» [14, с. 23].

Якщо в попередній граматичній традиції частки мали статус слова, то останнім часом в українському мовознавстві їх кваліфікують як аналітичні синтаксичні морфеми. Морфемами синтаксичного типу частки вважаються через те, що вони, подібно до синтетичних морфем, не мають лексичного значення, але, на відміну від них, функціонують не в структурі морфологічного слова, а обслуговують здебільшого сферу синтаксичного слова та сферу синтаксичної одиниці-конструкції речення, виділяючи тему або рему за актуального членування речення чи створюючи тип речення за комунікативною метою. Саме ці комунікативні функції свідчать про суто синтаксичне призначення часток [16, с. 357].

Дослідження часток української мови у вітчизняному мовознавстві здійснювалося на діахронному та синхронному рівнях. Діахронне дослідження дає змогу вивчити еволюцію часток української мови протягом історії та відстежити їхні зміни в різних епохах. Зміни можуть відбуватися у формі, значенні або вживанні часток залежно від мовних контактів, соціокультурних факторів, впливу інших мов тощо.

Синхронне дослідження сприяє аналізу сучасного функціонування часток української мови, вивченню їхньої семантики, ролі в реченні та тексті, а також дає змогу простежити їхню взаємодію з іншими мовними одиницями.

У межах синхронного методу можемо виділити такі напрями досліджень, як:

- *граматичний*, за яким українські лінгвісти трактують частку як «незмінну службову частину мови, що надає окремим словам або членам речення додаткових значеннєвих відтінків, а також бере участь у творенні дієслівних форм граматичної категорії способу», чи як «незмінне службове слово, що бере участь у вираженні форм окремих морфологічних категорій, входячи в склад слова чи приєднуючись до нього, і передає комунікативний статус висловлювання, а також виражає відношення висловлювання і/чи його автора до навколишнього контексту, вираженого чи прихованого: т. зв. модальні частки» [15, с. 723–724]. Так, В. Горпинич зазначає, що частки «служать для семантичного поєднання в реченні різнорідних його членів» [21, с. 288]. Розглядаючи частки як граматичний клас службових слів, О. Безпояско кваліфікує їх як незмінну службову частину мови і не заперечує наявності в них певної семантики: частки, «хоча й не називають фрагментів довкілля, вносять у речення певний елемент змістової характеристики» [4, с. 77];

- *функціональний / функційний* напрям досліджень часток передбачає розгляд функцій, що виконують партикули у складі одиниць вищого рівня з урахуванням їхнього семантичного наповнення, імпліцитних смислів тощо. Такий напрям досліджень часток простежуємо в праці С. Педченко

«Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській мові», яка розглядає модальні партикули сучасної української мови;

- *комунікативний*, за яким частки тлумачаться як одиниці, що передають відношення до ситуації спілкування. Зокрема, за дослідженнями Т. Ніколаєвої, частки несуть у собі всю повноту комунікативного пласту висловлювання, адже вони «виражають відношення до ситуації, відношення елементів тексту один до одного» [48, с. 14]. На думку Ф. Бацевича, функціональне трактування часток переходить до комунікативного підходу характеристики як найбільш доцільного та лінгвістично осмисленого. У межах цього напрямку партикули тлумачаться як дискурсивні слова, тобто як елементи структури дискурсу, що вносять різні типи комунікативних смислів у змістову організацію висловлювання.

Сучасне трактування «частки» слід обґрунтовувати з концептуальним розмежуванням широкого та вузького поглядів на її природу. У широкому розумінні термін слід ототожнювати з усіма службовими словами, до яких належать прийменники, сполучники, частки-зв'язки та власне-частки, а у вузькому – частки охоплюють особливі слова з відповідним їхнім статусом [32, с.107].

На сьогодні найбільшого поширення набуло розуміння частки в її вузькому значенні (за В. Виноградовим). Зокрема, в енциклопедії «Українська мова» частки визначено як «незмінні службові слова, які надають реченням або членам речення додаткових значеннєвих відтінків, а також беруть участь у творенні дієслівних форм граматичної категорії способу» [63, с. 723].

За «Тлумачним словником Української мови», частка – це службове слово, що надає додаткових відтінків значенню окремих слів, словосполучень чи цілих речень, служить для вираження різного роду граматичних відношень, а також для творення слів та їхніх форм [6, с. 791].

Лінгвістичний словник термінів «Українська мова», характеризує частку як службову частину мови, що об'єднує слова, які слугують для

утворення граматичних форм, надають додаткових змістових, модально-вольових, емоційно-експресивних відтінків реченню або його членам [26, с. 201].

У межах нашого дослідження, відповідно до досліджень В. Виноградова, А. Загнітка та інших, оперуємо терміном «частка» у вужчому трактуванні, як службової частини мови.

Отже, частки – це складна, специфічна, неоднорідна за лексико-граматичними характеристиками категорія слів, яка відіграє важливу роль у мовленні. У морфологічній системі мови частки посідають особливе місце: водночас перебувають на периферії службових слів і наближаються до повнозначних частин мови. Їх трактування не є однозначним: традиційна граматики вважала частки службовими частинами мови, які не несуть самостійного лексичного значення, тоді як інші лінгвісти розглядають частки як мовні одиниці, що надають словам та реченням додаткових семантичних відтінків та граматичних значень, виконують семантико-граматичні функції. Сучасне витлумачення часток у площині комунікативно-функційного підходу розкриває всю множину їхніх ролей у мовленні, дає змогу пізнати поліфункційність мови, сприяє та збагачує мовлення як індивідуальний процес мовленнєвої діяльності.

1.2. Комунікативні особливості структурно-функційних різновидів часток

Частки в системі службових слів як української, так й інших слов'янських мов становлять, очевидно, найбільш різноманітний за семантикою, функціями, відповідно й термінологічними трактуваннями клас мовних одиниць. Підтримуємо думку Ф. Бацевича, який вважає, що «попри чималу кількість публікацій, присвячених різноманітним аспектам походження, функціонування, смислової організації, синтагматичних

особливостей, парадигмального впорядкування часток різних мов, що дає вченим підстави говорити навіть про окремий напрям наукових пошуків – партикологію, частки залишаються однією з найтаємничіших сфер дослідження» [2, с. 5]. Незважаючи на численні мовознавчі дослідження, присвячені проблемі структурно-функційної класифікації часток, остаточно й однозначно це питання так і не з'ясовано.

Частку визначають як службову частину мови, яка не є членом речення, а надає слову чи реченню додаткових відтінків або служить для створення певних граматичних форм, нових слів, бере участь у вираженні форм окремих морфологічних категорій, входячи до складу слова («*хто-небудь*», «*дай-но*»), або приєднуючись до нього («*пішов би*», «*нехай буде*»), і передають комунікативний статус висловлювання (питальний – «*хіба*», «*невже*»; заперечний – «*не*», «*ні*») [63, с. 723].

Різноманіття досліджуваного класу слів пояснюється принциповими особливостями їх функціонування: багатозначністю, нечіткими семантичними межами, тісним зв'язком з лексико-граматичною структурою висловлювання. Вони співвідносяться з подібними за формою та близькими за семантикою одиницями інших частин мови (сполучниками, дієсловами, вигуками), з якими пов'язані генетично. У лінгвістиці відомі неодноразові спроби опису семантичних характеристик, морфологічних властивостей та історії становлення часток, проте однозначного наукового погляду до сьогодні не випрацювано.

За своєю формальною структурою частки досить неоднорідні, тому що формувалися на базі різних класів слів. *За хронологічною ознакою* (часом виникнення) вони поділяються на первинні і похідні [3, с. 310].

До *первинних* часток належать ті, які в сучасній мові не виявляють ні живих словотвірних зв'язків мовлення, ні формальних співвідношень з словами інших класів. Вони становлять меншість (*би, же, не, ні, ну, хай*).

Похідними частками вважаються ті, що зберігають структурно-семантичний зв'язок зі словами інших класів: *ось, тут, це, куди, нехай, ледве, он, і (ї), ніби, неначе, невже, адже*.

За частиномовною співвіднесеністю частки поділяються на:

- 1) відприслівникові;
- 2) відсполучникові;
- 3) відзайменникові;
- 4) віддієслівні.

Група *відприслівникових* часток найчисельніша, вони допомагають утворювати різноманітні структури речень і надають додаткової інформації про дію або стан, наприклад: *ось, тут, так, як, де, куди, зовсім, майже, приблизно, точно* тощо.

Відсполучникові, які з'єднують різні частини тексту, речення або словосполучення, виражаючи зв'язок між ними. Вони допомагають утримувати текст логічно зв'язним і чітким, наприклад: *або, а, але, та, також, однак, проте, зате* тощо.

Відзайменникового походження, які вказують на предмети або поняття, що згадуються в мовленні: *це, воно, собі* тощо.

До *віддієслівних* часток, які виконують функції прикметника або прислівника і часто закінчуються на *-ний, -тий, -ений, -тий* належать: *читаний, побачений* тощо [3, с. 311].

Відповідно до морфемного складу частки поділяються на прості та складені. *Прості частки* – частки, що складаються з одного слова: *а, абиде, абищо, авжеж, ані, атож, аякже, ба, би (б), було, власне* тощо. *Складені частки* – частки, що утворилися з двох або більше частин: частка і частка, частка і сполучник, частка і прийменник тощо.

До *нечленованих* належать такі складені частки, компоненти яких у реченні не можуть бути розділені іншими словами, тобто між їхніми компонентами в реченні не можна вставити інші слова. *Членованими* є такі

складені частки, компоненти яких у реченні можуть бути розділені іншими словами, тобто між їхніми компонентами можна вставити інші слова.

Варто зазначити, що крім всіх первісних частинок, які входять до групи простих, до цієї групи належать і ті, що мають живий зв'язок із сполучниками, займенниками, прислівниками, дієсловами. До простих часток відносять ще й частки *зовсім, буквально, остаточно* (з елементами значень прислівників); *усе, тобі, воно, саме, собі* (з елементами значень займенникових слів); *а, так, щоб, хоч, навіть, якщо, ж*, (з елементами значень сполучників); *дивись, знай, було, буває* (з елементами значень дієслів) [38, с. 192].

Проблема лінгвістичного статусу часток тісно пов'язана з проблемою їхнього функціонального статусу. Усі відомі спроби його визначення не можна вважати вдалими, оскільки жодна з них не репрезентує частки як єдиний клас одиниць. У граматичній традиції виділяють здебільшого кілька функцій часток, зокрема такі:

- 1) підсилювально-видільну;
- 2) модальну;
- 3) емоційно-експресивну;
- 4) словотворчу;
- 5) формотворчу.

До сьогодні не сформовано єдиного наукового погляду щодо спільної класифікаційної функції. Одні виділяють підсилювальну функцію, інші – функцію увиразнення, треті – актуалізації тощо. Останнім часом у зв'язку з розвитком теорії актуального членування, що має безпосередній зв'язок із комунікативним синтаксисом, обґрунтовано ідею про комунікативну функцію часток. Суть її полягає в тому, що частки, виділяючи певний компонент у реченні, водночас створюють додаткову приховану семантику («тіньові» висловлення, або фрази «тіні»), що відіграють важливу роль у комунікації [3, с. 312].

Комунікативна поліфункційність часток співвідноситься із семантикою слова як основного засобу формування і висловлювання думки. Водночас частки номінують службовими словами, проте вони протиставляються прийменникам і сполучникам, оскільки надають словам і реченням додаткових смислових відтінків або граматичних значень [51, с. 118–119].

Ідея про виділення частками теми та реми в актуальному членуванні речення має своїх прихильників і в українському мовознавстві [13, с. 23]. Однак обмежуватися лише цією комунікативною функцією не можна. Вони мають виразне комунікативне призначення, яке допомагає створювати різні типи речень залежно від мети висловлювання:

- 1) розповідні (для передачі інформації);
- 2) питальні (для того, щоб поставити запитання);
- 3) окличні (для вираження емоцій або звертань);
- 4) спонукальні (для наказів або закликів).

Комунікативна функція є класифікаційною функцією часток, що об'єднує їх у єдиний клас аналітичних синтаксичних морфем.

Комунікативний підхід до витлумачення функціонального статусу часток виявляє неправомірність зарахування до їх складу тих, яким у традиційній граматиці приписувалася словотворча функція. Оскільки вони вживаються лише в складі морфологічного слова, надаючи йому тих чи інших значень або відтінків у значенні, що дає підстави віднести їх до синтетичних морфем. Наприклад: *будь-, хтозна-, -небудь, казна-, -ся (-сь), -но, -таки, чи-, ані-, аби-, будь-хто, будь-коли, будь-який, що-небудь, куди-небудь, чий-небудь, казна-хто, хтозна-яка, скажи-бо, стільки-то, якби-то, подай-но, все-таки* тощо [3, с. 312].

Уперше класифікацію часток, виділивши вісім основних розрядів партикул як частини мови, здійснив В. Виноградов. Дослідник виділив:

- 1) підсилювально-обмежувальні, або видільні (*навіть, і (й), ж (же), хоч (хоча), ще, вже* тощо);
- 2) приєднувальні (*теж, також, до того ж, та й те, усе* тощо);

- 3) означувальні (*якраз, що за, саме* тощо);
- 4) вказівні (*ось, от, це* тощо);
- 5) неозначені (*якийсь, чийсь* тощо);
- 6) кількісні (*майже, приблизно, рівно* тощо);
- 7) заперечні (*ні, не, не так*);
- 8) модально-прیدієслівні (*чи, хіба, невже*), окличні (*що за*) та частки, які в сучасних класифікаціях найчастіше трактуються як власне модальні (*ніби, наче, мов, мовляв*).

Класифікація В. Виноградова стала однією з перших спроб ранжувати частки за семантико-синтаксичним принципом з урахуванням їх зв'язку з категорією модальності, проте на довгий час залишалась «хрестоматійною» в багатьох наукових розвідках та підручниках [12, с. 546– 553].

Зокрема, Н. Шведова, відповідно до досліджень В. Виноградова, виокремила шість функціональних груп часток / партикул:

- 1) формотвірні;
- 2) заперечні;
- 3) запитальні;
- 4) прیدієслівні;
- 5) модальні, що диференціюються на три розряди:
 - 5.1) такі, що вносять емоційні та інші оцінки, виражають безпосередні реакції мовця (підкреслюють, посилюють, акцентують повідомлення або його частину; виражають якісні характеристики, згоду чи незгоду, попередження, погрозу, побоювання, пропозицію, сумнів, невизначеність, подив тощо);
 - 5.2) такі, що виражають різні типи волевиявлення (заклик до згоди, до очікування, прохання дати можливість зробити що-небудь, рішучість);
 - 5.3) які встановлюють різноманітні зв'язки і відношення повідомлення з його джерелом, з іншими частинами повідомлення, з іншими подіями і фактами (виражають завершення або виявлення попереднього стану, відповідність чи невідповідність очікуваному, зв'язок з відомим, перевага

чогось над чимось, своєчасність, одиничність і винятковість, протиставлення, зумовленість чи незумовленість, допустове відмежування, відношення повідомлення до його джерела) [37, с. 181].

б) стверджувальні або заперечні репліки (реплікові).

У відомих нам класифікаціях відсутній єдиний логічний принцип класифікації, зокрема формотвірні виділяються за граматичним принципом, реплікові – за формою організації мовлення, придієслівні – за частиномовною ознакою). Майже в усіх класифікаціях в окрему групу виділяються модальні частки, проте модальність є загальною рисою для частки як частини мови в цілому, а не для окремих видів, бо кожна вносить у речення різні значення суб'єктивного ставлення до висловлюваної думки. Немає підстав виділяти так звані словотвірні, оскільки частка – це слово, тобто лексична одиниця, а компоненти *-не*, *-будь*, *де-*, *ні-*, *-би* в наведених прикладах є частиною слова, тобто морфом. Виділяти тут словотвірні – значить не розмежовувати поняття слова і морфа. Словотвірна функція – це функція морфів. Немає також підстав вирізняти комунікативну функцію. Комунікативна функція пов'язана із спілкуванням, тобто процесом обміну думками, що не може бути реалізований словом, а службовим і поготів [37, с. 182].

Попри деякі недоліки та відірваність такої класифікації від сучасних лінгвістичних теорій, на думку С. Педченко, «запропонована диференціація часток чи не вперше вводить до складу “сем”, що вони реалізують, прагматично орієнтовані смисли» (третя група модальних часток) [53, с. 83]. Наголосимо, що саме прагматичні аспекти часток є на сьогодні в центрі досліджень партикології.

Автори академічного видання «Сучасна українська літературна мова: Морфологія», пропонуючи свій погляд на типологію, справедливо акцентують, що частки «різномірні щодо своєї структури і функціонально-семантичних особливостей», відповідно їй класифікувати їх необхідно за різними характеристиками [7, с. 501].

За структурними особливостями частки поділяються на три розряди:

- 1) фразові;
- 2) формотворчі;
- 3) словотворчі.

Серед фразових часток за функціонально-семантичними особливостями розрізняють:

- 1) питальні;
- 2) оклично-підсилювальні (супроводжують певний комунікативний тип речень);
- 3) власне модальні;
- 4) стверджувальні та заперечні (виражають ставлення мовця до змісту всього речення);
- 5) вказівні;
- 6) означальні;
- 7) кількісні;
- 8) спонукальні;
- 9) видільні;
- 10) приєднувальні (виділяють у смисловому відношенні окремі компоненти речення) [7, с. 502].

Очевидно, що в проаналізованих класифікаціях нема єдиного логічного принципу поділу:

- 1) формотвірні та словотвірні частки виокремлені за граматичним принципом;
- 2) реплікові – за формою організації мовлення;
- 3) придієслівні – за частиномовною ознакою.

Практично у всіх класифікаціях виокремлюють таку групу, як модальні частки, хоча значення модальності виступає загальною ознакою як частини мови у більшості визначень, наприклад: «до часток належать неповнозначні незмінні слова, які виконують модальну роль у складі слова або речення» [7, с. 501].

Модальність, за В. Бондаренком, – «мовна категорія, яка вказує на характер відображених у змісті речення об'єктивних зв'язків і на ступінь достовірності змісту того ж речення з погляду мовця» [9, с. 55]. Що ж до класифікації типів модальності, то найбільш поширеним є поділ, запропонований Н. Шведовою, згідно з яким виокремлені об'єктивна і суб'єктивна модальність. Дослідниця зазначає, що «крім закладеного в системі форм речення об'єктивно-модального значення, що відносить повідомлення в план реальності / ірреальності, кожний вислів, побудований на основі тієї чи іншої схеми речення, характеризується суб'єктивно-модальним значенням. Якщо об'єктивно-модальне значення виражає характер відношення повідомлюваного до дійсності, то суб'єктивно-модальне значення відображає ставлення мовця до повідомлюваного» [37, с. 545]. З огляду на зазначені дефініції, очевидним є той факт, що частки виступають виразниками як об'єктивної модальності (ствердження, заперечення), так і суб'єктивної (впевненість / невпевненість, згода / незгода, гіпотетичність, експресивна оцінка тощо).

Незважаючи на висловлені міркування, модальні частини як семантико-функціональний розряд є об'єктом аналізу численних мовознавчих роздумів, а сам термін виступає, вочевидь, найбільш усталеним у сучасних дослідженнях, присвячених партикулам. Зокрема, модальні частки як типологічний компонент виступають у дослідженнях А. Загнітка, К. Симонової, М. Давиденка, С. Педченко, Л. Бондаренко, Л. Бутко та ін.

Під час розгляду питання класифікації часток на винятковій складності указаної проблеми наголошує М. Давиденко [22, с. 8]. У дисертації «Частки української мови з погляду їх складу, функції та семантики» автор виділяє п'ять основних розрядів, зазначаючи водночас, що така класифікація є гіпотетичною, а саме:

1) ті, що актуалізують семантику висловлювань та їх частин, вносячи додаткові семантичні та емоційно-експресивні відтінки: вказівні, означальні (*ледве не, майже, трохи не, мало не, чи не, власне, рівно, просто, саме,*

точно, якраз), обмежувально-видільні (*бодай, всього-на-всього, лише, навіть, просто, тільки, хіба, хоч*) та підсилювально-видільні (*аж, адже, було, навіть, отож, просто* тощо);

2) модальні (модально-вольові (*ану, давай, нумо, ну, хай*), власне модальні (*далебі, десь, ледве, хіба, хоч*), порівняльні (*мов, наче, ніби, тобто, себто*), стверджувальні, питальні, заперечні (власне заперечні та контекстуальні й ситуативні));

3) емоційно-експресивні (емоційно-експресивні та підсилювальні);

4) словотворчі;

5) формотворчі [22, с. 9].

Одним із ґрунтовних та вагомих досліджень в українській граматичній науці стала дисертація К. Симонової «Формування складу і розвиток функцій модальних часток в українській мові». Увесь континуум дослідниці поділяє на три розряди:

1) логіко-семантичні;

2) модальні;

3) емоційно-експресивні.

Основну увагу вчена зосереджує на ранжуванні модальних часток із врахуванням результатів дослідження лінгвістичної модальності. Усі модальні партикули К. Симонова диференціює на три групи:

1) частки для вираження об'єктивно-модальних значень: стверджувальні, заперечні, питальні;

2) частки для вираження суб'єктивно-модальних значень: переповідні, порівняльно-гіпотетичні, ймовірнісні;

3) частки для вираження волевиявлення мовця (спонукально-оптативні).

Поза межами аналізу залишилися вказівні, видільні та означальні партикули, модальне значення в яких є периферійним [58, с. 7].

Сфера наукових зацікавлень С. Педченко – функціонально-семантична параметризація модальних часток, серед яких учена аналізує:

- 1) стверджувальні;
- 2) заперечні;
- 3) питальні;
- 4) спонукально-оптативні;
- 5) обмежувально-видільні;
- 6) порівняльно-гіпотетичні;
- 7) вказівні;
- 8) підсилювально-видільні [53, с. 85].

Розглянувши різноманітні підходи щодо кваліфікації різних розрядів часток, з огляду на «еволюцію поглядів на модальність і лінгвістичну природу часток, наявність у партикул ідентифікувальних та диференційних сем, особливості репрезентації ними того чи того субкатегорійного модального значення», мовознавець пропонує виокремлювати дві групи модальних часток.

Першу – утворюють власне-модальні (модальні кваліфікатори). Ці частки мови мають ядро, яке представляє собою порівняльно-гіпотетичні слова, що відображають проблематичну достовірність знань. А їх периферія складається з різних типів слів:

- 1) стверджувальних;
- 2) заперечних;
- 3) питальних;
- 4) спонукально-оптативних, які передають різноманітні значення, пов'язані з об'єктивною та суб'єктивно-модальною сферами, такими як реальність / ірреальність, категорична достовірність, емоційно-оцінні аспекти, бажання та можливості тощо.

До другої групи віднесено невласне модальні, або логіко-модальні (модальні модифікатори). Її формують вказівні та видільні партикули, що перебувають на периферії репрезентантів модальності. При цьому недоцільним, на думку вченої, є «виділення в окремий розряд емоційно-експресивних часток, оскільки лексемам будь-якої серед названих груп

властиво набувати в певному контекстному оточенні виразного конотативного забарвлення» [53, с. 86].

Об'єктом досліджень Л. Бондаренко є вторинні частки як засоби створення різних типів модальності, зокрема дослідниця розглядає такі її типи:

- 1) бажальну;
- 2) констатувальну;
- 3) питальну;
- 4) заперечувальну.

Частки, які здатні виступати виразниками вказаних модальних значень, відповідно, належать до:

- 1) бажальних (оптативних);
- 2) стверджувальних (погоджувальних);
- 3) питальних;
- 4) заперечних.

З'ясуванню природи неповнозначних лексичних комплексів, співвідносних із частками, присвячені розвідки Л. Бутко. У результаті дослідження за функціонально-семантичними ознаками виявлено такі групи партикулярних лексичних комплексів:

- 1) питальні (*хіба ж ні, чи що*);
- 2) оклично-підсилювальні (*ох яка, що за*);
- 3) власне модальні (*ледве чи, навряд чи*);
- 4) стверджувальні (*ну а як же, і точно*);
- 5) заперечні (*де вже, так ні*);
- 6) вказівні (*ось і, от і*);
- 7) означальні (*все одно, рівно ж тільки*);
- 8) кількісні (*трохи не, мало не*);
- 9) спонукальні (*бодай би*);
- 10) видільні (*усього лише, лише (лиш) тільки*);
- 11) приєднувальні (*до того ж, ще й*) [10, с. 6–9].

А. Загнітко, досліджуючи граматику, теж наголошує на неможливості абсолютно послідовного розмежування функційних типів часток та встановлення їхньої належності до того чи того різновиду «у силу поліфункційності багатьох часток, що зумовлено їхнім комунікативно-ситуативним навантаженням» [31, с. 31]. Однак учений все ж пропонує своє бачення типологізації часток за найзагальнішими характерними рисами у функційно-семантичному аспекті. Дослідник виокремлює такі угруповання партикул:

1) вказівні: *це, то, от, ось, оце, онде, он, ото* (їхньою особливістю постає зв'язане використання, співвіднесення з вказівними займенниками);

2) категорійно-комунікативні, пов'язані з відповідними категоріями речення, що диференційовані на:

2.1) питальні: *чи, чи ж, чи не, та чи*;

2.2) спонукальні: *хай, нехай, бодай, будь, годі, давай, ну, нумо, на, лишень* тощо;

2.3) заперечні: *не, ні, ані, аж ні* тощо;

2.4) стверджувальні: *так, авжеж, отак, атож*.

3) дискурсивні, що виражають зіставлення в широкому аспекті предметів та ознак, про які говориться, з іншими предметами та ознаками, а також цілих думок, міркувань. З-поміж них постають значущими:

3.1) підсилювальні з різними логіко-експресивними відтінками (*і (й), аж, та, все, таки, так*) та оклично-підсилювальні (*що за, що то за, як, який* тощо);

3.2) роз'яснювальні: *лишень, лише, лиш, мовляв*;

3.3) обмежувальні: *і тільки, тільки, та й тільки*;

3.4) зіставні: *немов, мов, наче, неначе* тощо;

3.5) відокремлювальні: *хоч, хоча, таки, все* тощо;

3.6) видільні: *все, ж, лише, лишень, навіть, тільки, таки, уже, хоча, хоча б*;

3.7) порівняльні: *мов, немов, наче, неначе, як*;

3.8) вірогідні: *немов, ледве чи, немовбито, заледве чи, нібито, начеб* тощо [31, с. 32].

Поряд із указаною типологією лінгвіст пропонує іншу, де, на його думку, принциповим постає протиставлення з-поміж часток модальних й аmodalьних, де перші експлікують значення реальності / ірреальності, достовірності / недостовірності, питальності / ствердження тощо.

Відповідно, до модальних належать такі групи часток:

- 1) модально-вольові: *би, ну, давай, вже, нехай, же*;
- 2) персуазивні – значення достовірності чи недостовірності: *ось-ось, наче*;
- 3) авторизаційні: *мов, мовляв*;
- 4) питальні: *чи, невже, хіба*;
- 5) заперечні: *не, ні*;
- 6) суб'єктивно-оцінні – емоційно-оцінні: *теж, отож, так отож* тощо.

Аmodalьні частки внутрішньо диференційовані на:

- 1) вказівні: *ось, от*;
- 2) видільно-обмежувальні: *хоч, тільки, лише, всього, винятково* тощо;
- 3) означально-уточнювальні: *ледве, заледве, ледве не, майже, прямо, насправді*;
- 4) посилювально-наголошувальні: *ж, адже, все, все ж* [32, с. 111].

Третій підхід до класифікації, запропонований А. Загнітком, окрім уже зазначеного диференціювання модального / аmodalьного вияву частки, послідовно враховує також дистинктивні ознаки, пов'язані з:

- 1) апелятивністю (частки апелятивні), що реалізують адресованість мовлення;
- 2) оцінністю (частки оцінні);
- 3) емоційністю (частки емоційні);
- 4) структурацією тексту (тексто-структуровальні частки) [32, с. 112].

Зважаючи на висловлене твердження, дослідник пропонує таку типологію із врахуванням функційних вимірів партикул:

1) для апелятивних часток властивою постає внутрішня диференціація на:

- 1.1) питальні (*чи, чи ж, хіба, хіба ж, та хіба, хіба лише*);
 - 1.2) прохання / наказу / погрози (*якби, нехай би тощо / нехай лиш, нехай лише*);
 - 1.3) бажання / побажання (*аби, аби ж, аби лише, аби вже*);
 - 1.4) переконання / переконливості (*направду, всяк, най, воно*);
 - 1.5) заперечення / незгоди (*але, але ж, але тільки, але лише, насамперед, якби, якби ж, якби лише тощо*);
 - 1.6) погрози (*аж лише, аж тільки тощо*).
- 2) для оцінних часток притаманний внутрішній поділ на:
- 2.1) власне-модальні (*без того, близько, зовсім тощо*);
 - 2.2) порівняльно-оцінні (*наче, неначе, мов, немов тощо*);
 - 2.3) виправно покликально-оцінні (*тоді, тоді ж, тоді тільки, тоді лиш, тоді лише*);
 - 2.4) гіпотетично-оцінні (*цілком, природно тощо*);
 - 2.5) обчислення оцінки (*ледве, заледве, чимало, замало*);
 - 2.6) наголошувально-оцінні / актуалізаційно-оцінні (*тільки, лише всього, лише всього-на-всього тощо / ускладнено-опосередкована – ще й, таки-так*).

3) емоційні частки внутрішньо диференційовані на:

- 3.1) частки на позначення здивування (*адже*);
- 3.2) частки на позначення подиву (*ж, же, аж не тощо*);
- 3.3) частки на позначення співчуття, жалю (*та й, та лише тощо*);
- 3.4) частки на позначення задоволення / розчарування (*аби, але, врешті тощо*);
- 3.5) частки на позначення байдужості / збайдужіння (*а, та, та лише*);
- 3.6) частки на позначення небезпеки (*що, що за тощо*) [33, с. 180].

Кожна з часток поєднує кілька з функцій, що диференційовані відповідним контекстом, дискурсивною практикою тощо.

Основним призначенням текстоструктуровальних часток є членування тексту, ієрархіювання його частин:

- 1) позначення початку тексту або його частини (*а й, а, і, ну, воно, тощо*);
- 2) лінійного членування реального тексту з внутрішнім диференціюванням (послідовності / перерахованості (*ані-ані, ані, тощо*)), покликання (*тоді лише, тоді, тоді ж, навпаки тощо*);
- 4) імпліцитного членування тексту із семантикою вибору виразу (*та й то, та вже, та врешті тощо*)
- 5) заперечення висловленого, особливо значуща для вираження емпатичної функції, що домінує над структурною, (*але ж, але то, і то, таки не*) [32, с. 113].

Таким чином, найбільш послідовним, обґрунтованим і виваженим вважаємо підхід, який акцентує на синкретизмі аспектів дослідження часток. У зв'язку з розвитком нових напрямів у лінгвістиці актуальним на сьогодні є вивчення партикул за кількома аспектами:

- 1) семантичним;
- 2) функційним;
- 3) прагматичним;
- 4) комунікативним;
- 5) синтаксичним;
- 6) текстовим;
- 7) стилістичним.

Відповідно до того, який напрям аналізу виступатиме домінантним, і буде вибудовуватися типологія часток.

Попри це вважаємо неправомірним твердження, що можна створити «чисту» класифікацію часток на основі тільки одного критерію без залучення інших.

Поділяємо думку І. Джочки про те, що прагматичний аспект дослідження є провідним у сучасній лінгвістиці, оскільки «значення часток

тісно пов'язане з прагматичним значенням висловлень, що дало підстави мовознавцям трактувати партикули як прагмалексеми» [24, с. 9].

Узагальнення проаналізованих концепцій спонукає до диференціації часток за семантико-функційним підходом на такі класи:

- 1) об'єктивно-модальні;
- 2) суб'єктивно-модальні;
- 3) логіко-модальні;
- 4) емоційно-експресивні;
- 5) формотворчі [24, с. 10].

Об'єктивно-модальні (модальні, категорійно-комунікативні, апелятивні) внутрішньо диференційовані на:

- 1) стверджувальні (погоджувальні);
- 2) заперечні (власне заперечні та контекстуальні й ситуативні);
- 3) питальні;
- 4) спонукальні (модально-вольові, модально-придієслівні, спонукально-оптативні, імперативні, волонтеративні, волітивні).

Суб'єктивно-модальні частки поділяються на:

- 1) порівняльні-гіпотетичні (порівняльні, гіпотетичні, вірогідні, власне модальні, персуазивні, зіставні);
- 2) переповідні (авторизаційні).

Логіко-модальні (дискурсивні) частки диференціюються на:

- 1) вказівні;
- 2) видільні (обмежувальні, підсилювально-обмежувальні, обмежувально-видільні, підсилювально-видільні, відокремлювальні);
- 3) кількісні (кількісно-означальні, квантитативні);
- 4) означальні (визначувальні, уточнювальні, означально-уточнювальні).

Емоційно-експресивні (суб'єктивно-оцінні) містять дві групи:

- 1) експресивно-підсилювальні (підсилювальні, посилювально-наголошувальні, емоційні, емоційно-оцінні);

2) оклично-підсилювальні (окличні, емоційно-кваліфікаційні, емоційно-експресивні) [24, с. 10].

З метою послідовного розмежування функційних типів часток необхідно проаналізувати досліджувану мовну одиницю в контексті морфологічних, морфосинтагматичних, функційно-семантичних, дериваційних та текстових парадигмальних зв'язків, тобто з'ясувати морфемну структуру, особливості поєднання з іншими словами в реченні, роль і місце в мовленнєвій діяльності, взаємодію в конкретному тексті з іншими мовними одиницями для увиразнення або зміни стилю, структури та змісту висловлювання.

Отже, сучасне дослідження часток поступово переходить до комунікативно-прагматичного підходу як найбільш доцільного. Лінгвістична прагматика дає змогу виявити їхні семантико-синтаксичні варіанти, з'ясувати функційно-стилістичні можливості кожного різновиду часток на різних рівнях мовної структури. Здатність часток «кодувати» різноплановість прагматичних значень, поєднувати у висловлюванні адресанта, адресата та описувану ситуацію вказує на їхню багатоаспектну функціональну семантику.

Класифікація часток є складним і глибоким аналітичним процесом для зрозуміння їхньої ролі та функцій у мовленні, що дає змогу узагальнити та систематизувати різноманітні характеристики цього граматичного класу мовних одиниць.

1.3. Основні засади комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення української мови

Діахронічний аналіз лінгводидактики засвідчує різноманітність застосовуваних підходів до навчання мови в різні історичні періоди. Домінування того чи того підходу визначається двома основними

чинниками: потребами суспільства та панівними в кожний період часу лінгвістичними парадигмами.

У роботах з історії лінгвометодики виокремлюють:

- 1) перекладні методи (граматико-перекладний і лексико-перекладний);
- 2) прямий і натуральний методи та їх модифікації;
- 3) змішані методи;
- 4) свідомо-зіставний метод;
- 5) сучасний метод викладання мов, який визначають як комунікативний (діяльнісно-особистісно-комунікативний, комунікативно-когнітивний) [35, с. 1].

Кожен із зазначених методів свого часу вважався новаторським, проте з часом переходив до застарілих, хоча, за словами М. Вайсбурда, від «кожного з цих методів тягнуться у сьогодення ниточки відкриттів і помилок, успіхів і невдач» [11, с. 30].

Важливим завданням у сучасному процесі навчання мови є забезпечення взаємозв'язку чотирьох змістових ліній:

- 1) культурологічної (формування гуманітарного світогляду, виховання патріотизму, моральних якостей тощо);
- 2) комунікативної (формування умінь створювати усні і письмові висловлювання різних жанрів; оцінювати почуте, прочитане);
- 3) лінгвістичної (формування правильного уявлення про структуру рідної мови);
- 4) діяльнісної, або стратегічної (розвиток розумових здібностей учня), що потребує розроблення і впровадження відповідних підходів до мовної освіти [61, с. 7].

Відомий лінгводидакт О. Біляєв сформулював три основних підходи:

- 1) системно-мовний – вивчення мовних одиниць у системі, однак ізольовано від мовлення, що формалізує процес вивчення рідної мови;
- 2) функціонально-мовний (функціонально-стилістичний) – формування мовленнєвих умінь на основі засвоєння мовних одиниць у мовленні;

3) комунікативний – засвоєння мови в процесі комунікативної діяльності [8, с. 2].

Саме застосування комунікативно-діяльнісного підходу найбільше відповідає сучасним навчальним цілям та психолого-педагогічним ідеям сьогодення, оскільки дає змогу активно формувати в учнів комунікативну компетентність – головну мету стандартизованої мовної освіти на всіх рівнях [54, с. 17].

Деталізуємо зміст складників поняття «комунікативно-діяльнісний підхід». Підхід – категорія, що вміщує поняття «стратегія» навчання. Отже, підхід – основна системоутворювальна категорія, яка визначає вибір, процесуальну закономірність компонентів системи навчання [60, с. 71].

Діяльнісний підхід у навчанні передбачає:

1) переорієнтацію навчання з традиційного засвоєння і запам'ятовування готових форм знань на процес їх отримання;

2) формування основних видів діяльності – спілкування, пізнавальної і навчальної діяльності, співвідношення і пріоритет яких змінюватимуться впродовж навчання;

3) цілеспрямоване формування основних умінь і навичок як розумових дій на основі поетапного їх відпрацювання [47, с. 475].

З огляду на це діяльнісний підхід дає підстави розглядати процеси спілкування, пізнання і учіння як діяльність, а також прослідкувати їх розвиток від практичного рівня до знаково-символічного.

Комунікативна методика навчання мови ґрунтується на таких принципах:

1) мовленнєво-мисленнєвої активності;

2) індивідуалізації;

3) функціональності;

4) ситуативності;

5) новизни.

Така парадигма в лінгвометодиці неодноразово видозмінювалася:

- 1) комунікативний підхід доповнювався особистісно-діяльнісним (І. Зимня);
- 2) культурологічним (Ю. Пассов);
- 3) когнітивним (О. Митрофанова, М. Пентилюк) [35, с. 3].

О. Ковтун наголошує на тому, що комунікативний підхід до навчання мов збагатив методику розробкою структури і змісту різноманітних компетентностей (мовної, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної тощо), пов'язаних із виявленням рівнів, необхідних і достатніх для досягнення заданих комунікативних цілей; додав до лінгводидактики дослідження лінгвістики тексту, прагматики мови, лінгвокраїнознавства, культурології, а також багато іншого, цінного з погляду автентичної комунікації [35].

Які пов'язані з виявленням рівнів, необхідних і достатніх для досягнення заданих комунікативних цілей. Додав до лінгводидактики дослідження:

- 1) лінгвістики тексту;
- 2) прагматики мови;
- 3) лінгвокраїнознавства;
- 4) культурології та ін. [35, с. 4].

Науковий інтерес до діалогу культур акцентувався на особистості здобувача освіти, перевів його з площини «об'єкта» до площини «суб'єкта» освітнього процесу, а відповідно, порушив питання про «педагогіку співпраці», «міжособистісного спілкування на уроці» тощо.

З огляду на це діяльність педагога спрямовується на залученість учня до освітнього процесу, водночас методичні прийоми і засоби виконують лише роль каталізаторів засвоєння знань, умінь, навичок.

О. Любашенко утверджує думку про те, що «навчання мови в школі і в закладі вищої освіти відбувається шляхом усвідомленого і довільного здійснення певних операцій на рівні актуальної свідомості (тобто як

діяльнісного акту) з подальшою автоматизацією <...>» [41, с. 12]. У цьому, на переконання дослідника, і є діяльнісна основа лінгводидактики.

Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мови можна схематизувати через відношення S 1, що позначає вчителя, до S 2 – учня (рис. 1.1).

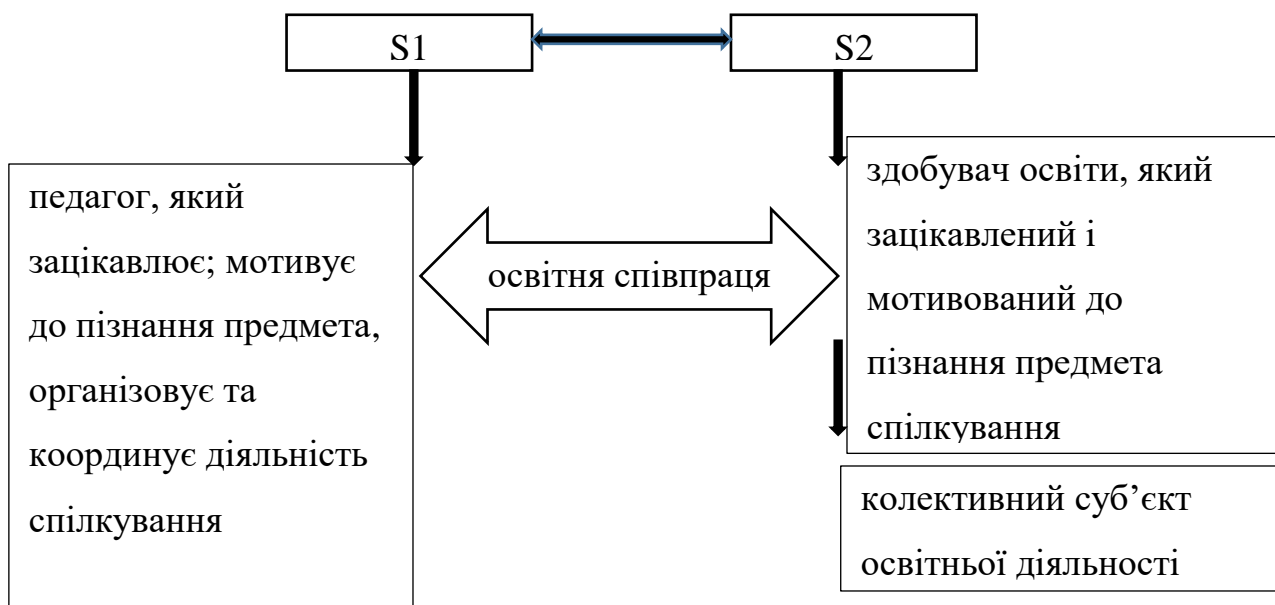

Рис. 1.1. Схематизоване зображення комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови

Аналіз поглядів лінгводидактів (М. Вашуленко, М. Львов, М. Пентилюк, К. Плиско) дозволяє зазначити, що суть комунікативно-діяльнісної спрямованості мовної освіти полягає в навчанні здобувачів освіти розв'язувати комунікативні завдання для оволодіння творчим мисленням та спілкуванням рідною мовою. Важливим компонентом комунікативно-діяльнісного підходу є вивчення функцій мовних одиниць у мовленні, «оскільки, розглядаючи особливості вияву окремих мовних одиниць у мовленнєвому акті, необхідно враховувати їхні потенційні функціональні можливості» [39, с. 9].

Такі методики посилюють практичну спрямованість змісту навчання мови, зорієнтовані на формування комунікативно компетентної особистості,

яка оволоділа, за М. Пентилюк [56, с. 16], усіма формами і видами мовленнєвої діяльності та здатна вільно й правильно висловлювати власну думку. Методист наголошує, що «в сучасній школі потрібне комунікативне спрямування навчального процесу, тобто така організація навчання мови, яка б забезпечила активну мовленнєву діяльність школярів, викликала у них бажання висловлюватися українською мовою, взаємодіяти із співрозмовником (слухачем, читачем), а головне, усвідомлення, що мова – засіб спілкування і пізнання, який супроводжує людину протягом усього життя» [55, с. 8–10].

Г. Шелехова вважає комунікативно-діяльнісний підхід одним із основних принципів у навчанні рідної мови, за якого процес оволодіння рідним мовленням має здійснюватися в процесі розв'язання учнями усних і письмових завдань, розташованих у порядку наростання їх складності [64, с. 2].

Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови, за узагальненнями І. Бабій, передбачає дотримання принципу цілісного вивчення мови і мовлення, а тому забезпечує мовленнєвий розвиток здобувачів освіти. Практична спрямованість вивчення мови забезпечує оволодіння як лінгвістичною грамотністю, так і мовленнєвою культурою [1, с. 6].

Мовленнєва культура особистості ґрунтується на діалектичній єдності мови і мовлення та реалізується через мовленнєві вміння, що передбачають здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування.

С. Омельчук, оперує терміном «мовленнєво-комунікативні вміння», акцентуючи на комунікативному підході до вивчення мови, що інтенсифікує положення про єдність комунікації і мовлення [50, с. 3].

Посилення комунікативно-діялісного підходу є одним із стратегічних напрямів у розвитку сучасного шкільного курсу української мови, про що йдеться в нормативних документах останніх років. Школа має готувати учнів

до успішної діяльності в соціумі, готовності самонавчатися впродовж життя, виявляти оригінальність мислення, вільно й доцільно виражати власну громадянську позицію, творчо й нестандартно розв'язувати життєві ситуації [27, с. 58].

Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови відповідає Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти, який побудовано на засадах особистісно-орієнтованого, компетентнісного навчання, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту освіти [5, с. 1–4].

Уміння спілкуватися державною мовою, слушно зазначає Л. Мамчур, є одним із засобів розвитку та вдосконалення комунікативної компетентності й самореалізації учнів у майбутній професійній діяльності [42, с. 4].

Загалом комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови дає змогу формувати й удосконалювати комунікативно-мовленнєві вміння і навички здобувачів освіти. Активна мовленнєва діяльність потребує від мовців низки сформованих здатностей для досягнення певного результату – успіху в спілкуванні [30, с. 45].

З огляду на це комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення української мови якнайбільше відповідає сучасним освітнім цілям і забезпечує формування комунікативної компетентності здобувачів освіти різних рівнів, оскільки інтегрує активну вмотивовану залученість учнів до навчання через спілкування [51].

Упровадження комунікативно-діялісного підходу передбачає застосування відповідних лінгводидактичних принципів та комунікативних методик, зреалізованих у методичних прийомах та дидактичних засобах, серед яких:

- принцип пізнавально-практичної спрямованості;
- принцип функціонально-комунікативної спрямованості [1, с. 7].

Отже, комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення української мови є одним із пріоритетних у сучасній мовній освіті XXI століття. Він

ґрунтується на взаємодії вчителя і учня через співпрацю, спрямовану на розв'язання освітніх завдань. Засобами спільної діяльності вчитель має викликати інтерес до предмета і формувати позитивне ставлення учнів до освітнього процесу загалом. Організація такої співпраці формує колективний суб'єкт пізнання і утворює принцип колективної комунікативності. Це сприяє формуванню високого рівня комунікативної компетентності здобувачів освіти, що реалізується через особистісну здатність результативно спілкуватися в різних життєвих, а в майбутньому і професійних ситуаціях.

Загалом, комунікативно-діяльнісний підхід, що впроваджується в сучасній мовній освіті, концентрується довкола практичного застосування засобу спілкування, розвитку особистісних комунікативних умінь та навичок, які сприяють успішному спілкуванню компетентних громадян і забезпечують досягнення ними в різних сферах суспільного життя.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ЧАСТОК НА ЗАСАДАХ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Стан дослідження проблеми вивчення часток у шкільному курсі української мови

У сфері лінгвістики сьогодні все більше досліджень порушують проблему частиномовного аналізу службових слів, зокрема часток. Водночас огляд методичної літератури засвідчує недостатню увагу до випрацювання методики їх вивчення на уроках української мови в основній школі. Окрім того, аналіз граматичних та стилістичних умінь і навичок учнів спонукає до висновку про обмежені вміння учнів використовувати означену частину мови в побудові власних усних та писемних висловлювань, оскільки під час опанування програмового матеріалу основна увага звертається на оволодіння орфографічними правилами без семантико-стилістичного та функційного аналізу часток.

Україна активно реформує систему освіти, зокрема базову та повну загальну середню ланку. Свідченням цього є затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (2011 р.) [22] та концепції «Нова українська школа» (2016 р.) [49], упровадження яких передбачає важливі зміни в методиці та технології викладання шкільних предметів.

Однією з таких новацій є комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мовних одиниць. Цей підхід акцентує на розвиткові комунікативних навичок, спрямованих на успішну комунікацію, розв'язання реальних завдань та використання знань у практичних ситуаціях [49, с. 8].

Перевагами комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення мовних одиниць загалом, і часток зокрема, у шкільному курсі української мови є:

- 1) активна комунікація (учні активно залучаються до мовленнєвих ситуацій);
- 2) контекстуальне вивчення (вивчення через спілкування та аналіз текстів);
- 3) застосування знань (учні навчаються використовувати правила у реальних комунікативних ситуаціях);
- 4) розвиток креативності (комунікативно-діяльнісний підхід сприяє розвитку креативних навичок учнів) [40, с. 245].

Усе це допомагає краще зрозуміти особливості вживання мовних одиниць, сприяє формуванню та удосконаленню навичок спілкування, підвищує рівень мовно-мовленнєвої освіченості українських школярів. Підхід робить вивчення мови більш захопливим та готує учнів до мовного спілкування в сучасному суспільстві, де комунікація є надважливою.

Відповідно до комунікативно-діялісного підходу вивчення часток розглядається як частина формування комунікативної компетентності учнів. Важливо, щоб учні не тільки знали правила вживання часток, але й могли доречно і влучно використовувати їх у власному мовленні.

Засади досліджуваного підходу простежуємо в модельних програмах з української мови для 5–9 класів «Нової української школи»[45]. Зокрема, у модельній програмі для середніх загальноосвітніх закладів «Українська мова. 7–9 класи» за авторства Н. Голуб та О. Горошкіної [19], яка рекомендована Міністерством освіти і науки України, акцентовано на співвідношенні інформаційної та розвивальної складових у процесі навчання української мови. Відповідно, метою навчання української мови є «розвиток особистості здобувача освіти засобами української мови, а саме: пізнання мови як цілісної системи, що забезпечує розвиток людини (мислення, пізнання світу, комунікацію, самовираження й самовдосконалення, емоційний світ тощо) різні види її діяльності, а також; формування компетентного мовця, носія духовності, культури й традицій українського народу» [19].

Міністерство освіти і науки України рекомендує модельну програму «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти О. Заболотного, В. Заболотного, В. Лавринчук, К. Плівачук, Т. Попової [28], яка має подібне спрямування. За навчальною програмою, метою навчання української мови є «формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості». Завданнями предмета визначено:

- 1) «навчити вільно, комунікативно доцільно послуговуватися засобами української мови»;
- 2) «виховати свідоме прагнення до вивчення української мови»;
- 3) «сформувати духовний світ учнів / учениць, цілісні світоглядні уявлення, загальнолюдські ціннісні орієнтири»;
- 4) «розвинути мислення, пам'ять, творчі здібності, естетичні почуття, самоповагу та впевненість у собі» [28].

Чинною програмою з української мови для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженою Міністерством освіти і науки України у 2017 р. [62], передбачено вивчення частки в 7-му класі – 4 год. Для порівняння: вивчення дієслова – 18 год, дієприкметника – 10 год; дієприслівника – 7 год, прислівника – 14 год, прийменника, сполучника – по 3 год, вигука – 2 год. Модельні програми не містять чіткої кількості годин для вивчення того чи іншого мовного матеріалу.

Мовно-змістова лінія з досліджуваної теми, розроблена О. Заболотним, В. Заболотним, В. Лавринчук, К. Плівачук, Т. Поповою, охоплює такі теми:

- 1) «Частка як службова частина мови. Частки формотворчі та словотворчі. Частки, що надають слову або реченню додаткових відтінків»;
- 2) «Написання часток»;
- 3) «Написання частки не з різними частинами мови» [28].

Програма також фіксує очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів як наслідок оволодіння означеною темою:

- знаннєвий складник: розуміти та пояснювати роль часток у мовленні, правильно записувати їх та пояснювати написання;

- діяльнісний складник: бачити частки в реченнях, визначати семантико-групову належність часток, відрізнити їх від вигуків, визначати роль часток у текстах, правильно інтонувати речення;

- емоційно-ціннісний складник: усвідомлювати значення емпатії (сприйняття емоційного стану співрозмовника, спроможність до співчуття, співпереживання) для результативного спілкування; розуміти потенціал мовних засобів для вираження емоцій, почуттів, станів мовця.

З метою формування зазначених результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти в аналізованій програмі [28] визначено рекомендовані види роботи, а саме

- 1) творення слів різних частин мови за допомогою часток;
- 2) обґрунтування правопису службових частин мови;
- 3) створення «хмари слів» до теми «Написання не з різними частинами мови»;
- 4) «Кубування» (відповіді на 6 запитань різних типів, що стосуються теми; використання куба з написами);
- 5) мальований скрайбінг, малюнкові схеми на тему «Написання часток»;
- 6) ігри зі словами, вікторини, конкурси (наприклад, ігри «Так – Ні», «Угадай слово», «Чарівна скриня»);
- 7) виразне читання, правильне інтонування речень, уривків, що містять частки;
- 8) відновлення деформованого тексту;
- 9) інтерв'ю «Службові слова та їхня роль у мовленні»;
- 10) блицпрезентація приспіву однієї пісні, у якому вжито частку;
- 11) створення фото-, відео- чи аудіопам'ятки щодо написання часток;
- 12) створення та розігрування діалогів (з використанням часток, що надають додаткових відтінків), у тому числі: діалогів, що передбачають уникання небажаного й небезпечного спілкування, протистояння маніпулятивним впливам; діалогів в онлайн-середовищі відповідно до

запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної із життєвим досвідом учнів із використанням етикетних формул; діалогів на визначену тему (наприклад, «Улюблена справа», «Примхи погоди», «Змарнований день»).

Мовно-змістова лінія, репрезентована в модельній програмі за авторства Н. Голуб та О. Горошкіної, охоплює такі теми:

- 1) «Частки як службова частина мови»;
- 2) «Частки формотворчі та словотворчі»;
- 3) «Частки, що надають реченню або слову додаткових відтінків»;
- 4) «Правопис часток не і ні з різними частинами мови»;
- 5) «Написання часток -бо, -но, -то, -от, -таки» [19].

Програма також фіксує очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів як наслідок оволодіння означеною темою:

- 1) визначає особливості часток;
- 2) аналізує характерні ознаки і функції часток;
- 3) ідентифікує різні види помилок виправляє та обґрунтовує написання часток;
- 4) добирає доречні службові частини мови, опираючись на уставлені норми [19].

З метою формування результатів навчально-пізнавальної діяльності в аналізованій модельній програмі визначено рекомендовані види навчальної діяльності [19]:

- 1) побудова діалогів із використанням часток;
- 2) коментування правопису написання;
- 3) відновлення тексту, що зазнав деформації;
- 4) створення розповіді на тему «Службові слова та їх важлива роль у мовленні»;
- 5) створення фото-, відео- або аудіозапису, пов'язаного з використанням службових слів у мовленні;
- 6) обговорення ролі часток у мовленні.

Мовно-змістова лінія і кількість годин, відведених для її вивчення, реалізуються під час проведення чотирьох уроків.

Основним інструментом освітнього процесу є шкільний підручник. Це спонукає до аналізу методичної системи навчальної літератури, якою послуговуються як учні, так і вчителі.

Аналіз підручників здійснювали з врахуванням двох основних критеріїв:

- 1) виклад теоретичного матеріалу;
- 2) характер вправ та їх різноманітність.

У підручнику «Українська мова» для 7-го класу О. Заболотного, В. Заболотного (2016 р. в.) на вивчення теми відведено три параграфи [29, с. 178–189]:

1) перший параграф містить відомості про частку, розряди часток (модальні, словотворчі, формотворчі), їхні морфологічні ознаки та синтаксичну роль у мовленні, а також про будову;

2) у другому подано інформацію про особливості написання часток з різними частинами мови (разом, окремо, через дефіс), а також про однозвучні з частками слова. Отже, подано відомості з культури мовлення.

3) завершується вивчення теми третім параграфом, що ознайомлює з правописом часток не, ні з різними частинами мови та розбором частки як частини мови.

Система вправ в аналізованому підручнику репрезентована такими різновидами:

- 1) граматичні вправи: виправлення помилок у реченнях, заповнення пропусків частин мови, перетворення речень тощо;
- 2) орфографічні вправи: правопис слів, уживання розділових знаків;
- 3) аналіз текстів: виділення складових (вступ, основна частина, висновок), визначення головної думки, виокремлення ключових ідей;
- 4) вправи з розвитку мовлення: оцінювання виразності, логічності висловлювань, обговорення проблемних питань;

5) творчі узагальнювальні завдання: написання власних текстів (творів-міркувань, есе), обговорення творів.

Підручник «Українська мова» для 7 класу під авторством О. Глазової (2020 р.) містить два параграфи, присвячені часткам [18, с. 201–214]:

1) перший параграф розкриває відомості про частку як службову частину мови (значення і вживання), будову, синтаксичну роль, послідовність розбору частки як частини мови, правопис (разом, окремо, через дефіс);

2) другий (останній) ознайомлює з правописом часток не, ні з різними частинами мови.

Описуючи теоретичний матеріал, О. Глазова наголошує на:

1) важливості правильного використання граматичних правил та законів мови;

2) потребі розширення словникового запасу учнів;

3) навчанні правил написання слів і речень, а також використання розділових знаків.

Система вправ в аналізованому підручнику репрезентована такими різновидами:

1) вправи на закріплення граматичних навичок (письмові та усні вправи, спрямовані на вивчення граматичних правил та оволодіння практичними навичками їх застосування);

2) читання та аналіз текстів (учні вивчають мовні явища через аналіз текстів, найчастіше художніх або публіцистичних, водночас визначають головну думку, мету, звертають увагу на структуру тексту та доцільність уживання тих чи інших слів-компонентів);

3) говоріння (учні відпрацьовують навички слухання і розуміння, а також розвивають навички виразного мовлення).

Дотично можна провести паралель із підручником з української мови О. Заболотного, В. Заболотного для шостого класу (для сьомого класу ще не

розроблено) [27], укладеного з урахуванням нових освітніх стандартів та підходів до вивчення мови відповідно до концепції Нової української школи

Основними характеристиками нових навчальних видань є:

1) осучаснене змістове наповнення (підручники спрямовані на вивчення української мови в контексті сучасного світу; тексти завдань та вправ є зрозумілими і актуальними для учнів);

2) культуромовний складник (під час вивчення того чи іншого мовного явища акцентовано на певній мовній нормі, що формує не лише мовну грамотність, а й культуру мовлення учнів);

3) різнорівнева складність завдань, що дає змогу індивідуалізувати процес навчання, реалізувати принцип індивідуальної освітньої траєкторії (завдання різного рівня складності сприяють адаптуванню навчального матеріалу до потреб кожного конкретного класу та учня);

4) інтерактивність (підручники мають інтерактивні компоненти, зокрема завдання для роботи в групах, обговорення текстів, створення власних текстів тощо);

5) додаткові ресурси (покликання на додаткові електронні ресурси є цікавим та сучасним способом поглиблення знань та навичок учнів);

6) наскрізний комунікативний підхід (основна увага надається розвитку комунікативних навичок учнів).

Аналіз лінгводидактичних наукових праць вітчизняних вчених із питань методики вивчення часток у закладах загальної середньої освіти є корисним для розуміння способів викладання та навчання цього мовного елемента [44, с. 53].

Як вже відомо, частки – це одна з основних частин мови, правильне використання якої є важливим для вираження точних думок і відчуттів, розуміння сутності висловлювання. Вивчення методичного доробку вітчизняних учених (І. Джочка [25, с. 32–40], М. Слободян [59, с. 206–209], І. Нагрибельна [46, с. 10–15], О. Гончаруку, О. Дикан [20, с. 28–31] тощо),

дають змогу виокремити ключові аспекти, які має охоплювати методика вивчення часток у закладах загальної середньої освіти, зокрема:

1) витлумачення та функційне призначення частки (термінологічне визначення крізь призму відмінностей від інших частин мови; роль часток у зміні значення речень);

2) класифікація часток (диференціювання за різними критеріями (наприклад, за значенням і вживанням);

3) правила використання часток (аналіз зразків, які допомагають зрозуміти, як частки впливають на смислову структуру речень);

4) помилки та найпоширеніші проблеми (аналіз найпоширеніших помилок під час уживання часток в усному та писемному мовленні);

5) завдання та вправи (практична діяльність, що допомагає учням закріпити власні знання);

6) порівняння з іншими мовами (використання часток в аналогічних конструкціях різних мов та визначення основних відмінностей слововживання).

Таким чином, у сучасній лінгводидактиці простежується посилення наукового інтересу до дослідження службових частин мови, зокрема часток. Проблема недостатньої уваги до цієї теми на уроках української мови в основній школі може бути вирішена завдяки комунікативно-діяльнісному підходу, який активно впроваджується в сучасну освітню систему України завдяки концепції «Нова українська школа». Означений підхід спрямований на розвиток комунікативних навичок учнів не лише через сприйняття теоретичної інформації, але й через практичну діяльність – виконання завдань, побудованих на реальних мовних ситуаціях.

Аналіз програмового й підручничого матеріалу засвідчує дотримання основного принципу дидактики – єдності теорії та практики – під час вивчення часток у закладах загальної середньої освіти. Водночас практичний складник потребує удосконалення відповідно до концептуальних засад Нової української школи.

Одним із шляхів такого удосконалення може бути впровадження комунікативно-діяльнісного підходу. Вивчення часток української мови відповідно до принципів цього лінгводидактичного підходу має численні переваги – активна комунікація, контекстуальне вивчення, застосування знань та розвиток креативності. Підхід сприяє практичному використанню мови, навчання стає цікавішим і готує учнів до життя в сучасному світі, де комунікація має надважливе значення.

2.2. Аналіз рівня сформованості знань і вмінь з теми «Частка» в учнів закладів загальної середньої освіти

Розроблення методичної системи потребує з'ясування рівня засвоєних знань учнів про частку, її семантичні групи та сформованих умінь вирізнити серед інших мовних одиниць досліджувану службову частину мови в тексті, правильно оформлювати мовні конструкції для доречного використовувати їх у мовленнєвій діяльності. З огляду на це завданнями констатувального експерименту визначено:

- 1) розробити завдання для визначення рівня засвоєння учнями знань із досліджуваної теми;
- 2) розробити критерії оцінювання знань, умінь, навичок і особистісних якостей учнів за темою «Частки як службова частина мови»;
- 3) проведення констатувального зрізу;
- 4) аналіз результатів (якісний і кількісний);
- 5) підбиття підсумків.

Констатувальний етап дослідження тривав у 2022–2023 навчальному році (початок першого семестру) у Путивльській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів №1 імені Р. Руднева Конотопського району.

У зрізі взяли участь 48 учнів закладу освіти, зокрема 22 учні 8-Б класу і 26 учнів 8-В класу. Вони вивчали тему «Частка як службова частина мови» відповідно до навчальної програми для 5–9 класів [62] наприкінці 7-го класу.

З метою з'ясування рівня засвоєння мовного матеріалу з теми «Частка як службова частина мови» укладено тестові завдання (Додаток А), що відповідають вимогам навчальної програми щодо оволодіння лінгвістичним матеріалом та теоретичному змісту підручника для 7-го класу.

Аналіз результатів тестування передбачав якісну та кількісну оцінку, узагальнення правильних і неправильних відповідей, а також їх подальший відсотковий розрахунок. Розроблені критерії та описані рівні сформованості знань учнів з досліджуваної теми слугували засобом об'єктивного оцінювання (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівні та критерії оцінювання знань здобувачів загальної середньої освіти з теми «Частка як службова частина мови»

Рівень	Критерії оцінювання	Бал
1	2	3
Високий	Учень / учениця усвідомлює морфологічні особливості частки як окремої частини мови, знає дефініцію поняття «частка» та класифікацію означеного класу слів за різними розрядами. Називає частки в реченні, відрізняє їх від інших частин мови. Орфографічно правильно та комунікативно доречно використовує їх у мовленні.	12–10
	Учень / учениця має знання про частку, її морфологічні особливості. Усвідомлює класифікацію часток, майже завжди правильно	

Достатній	розпізнає частки в реченні. Розуміє основні орфографічні правила, пов'язані з написанням часток, але іноді робить помилки під час практичного виконання завдань. Майже завжди комунікативно доречно використовує частки в мовленні.	9–7
Середній	Учень / учениця відтворює визначення частки, проте допускає помилки під час практичної характеристики мовної одиниці. Припускається помилок під час написання часток, що засвідчує негрунтовне усвідомлення орфографічних правил. Не завжди відрізняє частки від інших службових частин мови. Лише іноді комунікативно доречно використовує частки в мовленні.	6–4

Констатувальний зріз засвоєних знань та сформованих умінь і навичок учнів 8-х класів з теми «Частки як службова частина мови» здійснювали за допомогою сучасного комп'ютерного застосунку Google Forms, що дає змогу швидко та об'єктивно одержати інформацію.

Відповіді респондентів є виразником рівня розуміння учнями різних аспектів програмового матеріалу, зокрема:

- 1) обізнаність із загальними граматичними ознаками часток, їхньою класифікацією, функційним призначенням;
- 2) уміння розрізняти модальні, формотворчі та словотворчі частки;
- 3) оволодіння навичками правильного написання часток.

Проаналізуємо результати констатувального тестового опитування. Перше питання тесту було спрямовано на визначення рівня усвідомленого володіння здобувачами освіти дефініцією за досліджуваною темою. Серед запропонованих визначень респонденти мали обрати правильне тлумачення частки, а саме:

- службова частина мови, яка вживається для поєднання слів у реченні;
- службова частина мови, яка виражає залежність іменника, числівника та займенника від інших слів у словосполученні;
- службова частина мови, яка вносить різні додаткові відтінки значення в речення;
- особлива частина мови, що виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх.

Правильну відповідь надали не всі реципієнти. За допомогою кількісного аналізу встановлено, що правильно відповіли лише 26 учнів із 48 опитаних, тобто 54 %.

Наступне запитання було спрямовано на визначення рівня здатності здобувачів освіти вирізняти частки серед інших частин мови. Варто зазначити, що майже всі варіанти відповідей містили частки, проте питання передбачало визначення рядка, у якому всі зазначені слова є частками. Рівень складності такого завдання вважаємо допустимим з огляду на програмові вимоги вивчення української мови учнями 7-их класів. Однак правильну відповідь дали лише 22 особи (46%). Це спонукає до висновку про відсутність ґрунтовного усвідомлення теоретичного матеріалу здобувачами освіти, не сформованість практичних навичок.

Третє запитання стосувалося загальноприйнятої класифікації часток. Серед запропонованих варіантів (1) модальні, емоційні, звуконаслідувальні слова; 2) формотворчі, словотворчі, модальні; 3) розділові, протиставні, іменникові; 4) емоційні, звуконаслідувальні слова) необхідно було обрати той варіант, який фіксував різновиди часток. Успішно виконали завдання 27 учнів, що становить 56% від загальної кількості респондентів. Такі результати засвідчують часткове засвоєння програмового матеріалу.

Четверте запитання було спрямовано на перевірку знань респондентів щодо синтаксичної функції частки. Правильну відповідь серед запропонованих (додаток; обставина; означення; самостійним членом речення частка не виступає) дали 34 учні (71%). Такий результат спонукає до

висновку про те, що більшість здобувачів освіти засвоїла навчальний матеріал на достатньому рівні.

П'яте, шосте та сьоме тестові запитання стосувалися класифікації часток. Серед запропонованих варіантів потрібно було визначити рядок:

1) у якому серед запропонованих варіантів є формотворча частка: *не; майже; би; хоч;*

2) у якому серед запропонованих варіантів є словотворча частка: *будь; нехай; ні; майже;*

3) у якому серед запропонованих варіантів зазначено модальну частку: *ані; не; аякже; нехай.*

Усереднені показники правильних відповідей є такими: 28 правильних на п'яте запитання (58%), 25 – на шосте запитання (52%), 30 – на сьоме запитання (63%). Це вказує на порівняно достатній рівень володіння знаннями здобувачами освіти.

Наступні запитання, восьме, дев'яте, десяте, стосувалися правопису частки:

1) у якому рядку усі частки пишуться з дефісом: *мов/би, нехай/пише; аяк/же, хтозна/де; хто/небудь, казна/де; як/раз, хоча/б.*

2) у якому рядку усі частки пишуться разом: *аби/який, що/сили; чекай/но, коли/сь; тому/то, усе/ж; казна/хто, хотілося/б.*

3) у якому рядку всі частки пишуться окремо: *купив/би, хай/росте; ані/трохи, аби/куди; хтозна/як, як/от; зроби/но, котрий/сь.*

Кількісний аналіз засвідчує 20 правильних відповідей на восьме запитання, 23 – на дев'яте запитання, 29 – на десяте запитання, що за відсотковим показником складає 42%, 48% і 60%.

Одинадцять запитання стосувалося правопису частки *ні*. Завдання передбачало визначення рядка, у якому означена частка пишеться окремо: *ні/за/що, ні/кроку далі, ні/до/розмови, ні/на/що; ні/скільки, ні/хто, ні/який, ні/в/чому; ні/звуку, ні/пострілу, ні/з/ким, ні/ким; ні/на/що, ні/би/то, ні/якому, ні/з/кого/.*

1	2	3	4	5	6	7	8
7	15	10	21	26	54	5	10

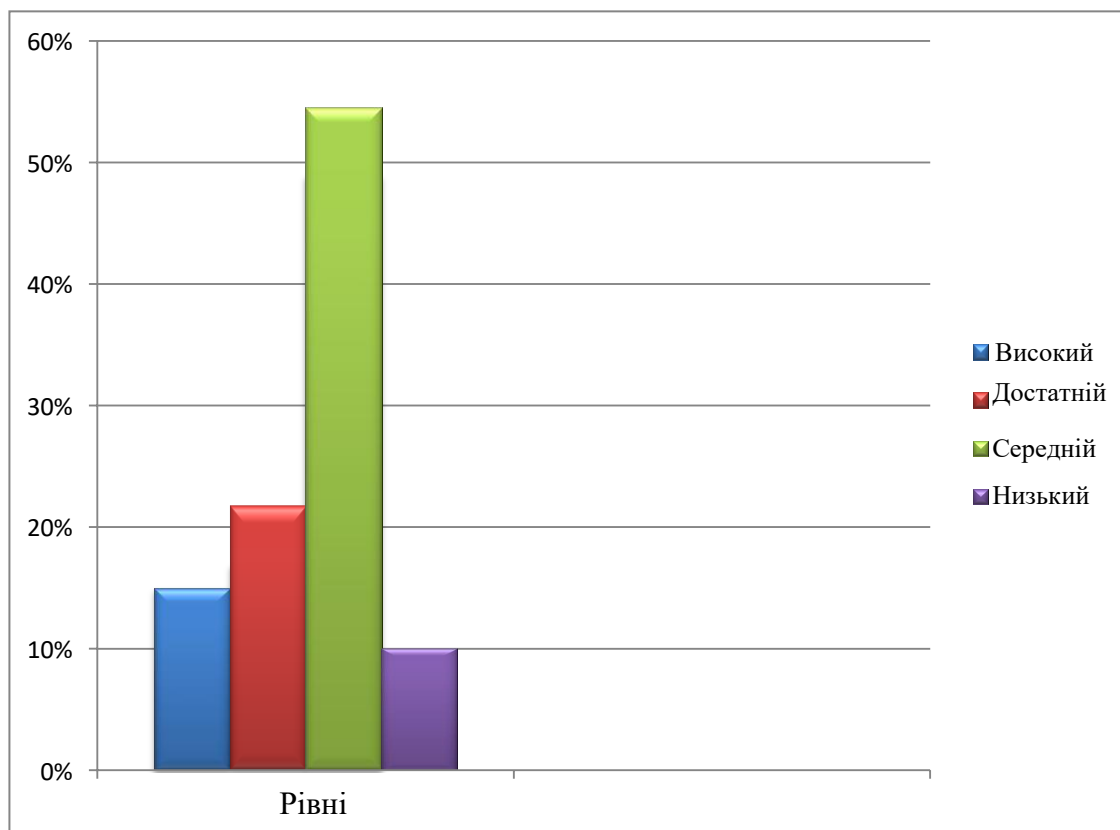

Рис. 2.1. Рівень засвоєння здобувачами загальної середньої освіти знань з теми «Частки як службова частина мови»

Визначення рівня сформованості вмінь і навичок учнів з досліджуваної теми потребувало розроблення контрольної роботи (Додаток Б). Практичні завдання було спрямовано на оцінку здатності респондентів:

- вирізняти частки серед інших частин мови в межах речень;
- диференціювати їх за значенням і функційним навантаженням на модальні, словотворчі та формотворчі;
- уживати на письмі відповідно до орфографічних норм сучасної української літературної мови;

- характеризувати їхнє функційне навантаження в реченні;
- використовувати частки в мовленнєвій діяльності відповідно до їхнього значення.

Відповідно до критеріїв оцінювання, визначених чинними програмами з української мови для закладів загальної середньої освіти [19; 29; 62] та з метою оцінки рівня сформованості практичних вмінь і навичок респондентів визначено критерії та рівні навчальних досягнень учнів в розрізі досліджуваної теми (табл. 2.3)

Таблиця 2.3

**Рівні та критерії оцінювання практичних умінь і навичок
здобувачів загальної середньої освіти
з теми «Частка як службова частина мови»**

Рівень	Критерії оцінювання	Бал
1	2	3
Високий	Учень / учениця виділяє частки в реченні, правильно визначає їхню приналежність до певного розряду. Правильно і повно пояснює роль часток у мовленні. Знає і практично реалізує правила написання часток відповідно до орфографічних норм сучасної української літературної мови. Правильно, доцільно й усвідомлено використовує частки у власному усному і писемному мовленні.	12–10
Достатній	Учень / учениця виділяє частки в реченні, майже завжди правильно визначає їхню приналежність до певного розряду. Правильно, але не завжди повно пояснює роль часток у мовленні. Знає орфографічні норми сучасної української літературної мови, однак іноді відчуває труднощі	9–7

	під час передачі на письмі часток. Не завжди правильно, доцільно й усвідомлено використовує частки у власному усному і писемному мовленні.	
Середній	Учень / учениця не завжди правильно розпізнає частки в реченні, іноді сплутує їх з іншими частинами мови. Має труднощі у визначенні значеннєвого розряду частки. Частково пояснює роль часток у мовленні. Почасти інтуїтивно записує частки, усвідомленого володіння орфографічними нормами сучасної української літературної мови з теми не демонструє. Використовує частки у власному усному і писемному мовленні лише за зразком.	6–4
Низький	Учень / учениця не може вирізнити частки серед інших частин мови в реченні. Під час визначення значеннєвого розряду частки робить грубі помилки. Демонструє труднощі під час пояснення ролі часток у мовленні. Не володіє нормами сучасної української літературної мови щодо правопису часток. Не використовує правильно частки у власному усному і писемному мовленні. Під час виконання практичних завдань демонструє фрагментарну обізнаність з темою.	3–1

Контрольну роботу проведено в синхронному режимі за допомогою комп'ютерного застосунку Zoom. У разі потреби учні мали змогу звернутися до вчителя за консультацією. Тривалість виконання завдань дорівнювала тривалості уроку.

Перше завдання було спрямовано на виокремлення часток серед інших частин мови, використаних у запропонованих для аналізу реченнях. Безпомилково виконали завдання 15 осіб із 48 опитаних (31%). Найпоширенішими помилками виявилось сплутування часток з іншими частинами мови, які морфемно є короткими.

Виконання другого завдання передбачало розподілення часток на модальні, словотворчі і формотворчі. На високому і достатньому рівнях виконали завдання 18 осіб – 38 %. Найпоширенішою зафіксованою помилкою стало сплутування респондентами словотворчих і формотворчих часток, що засвідчує поверховість знань здобувачів освіти про граматичні форми.

Наступне завдання було спрямовано на перевірку рівня володіння орфографічними нормами сучасної української літературної мови в розрізі досліджуваної теми. Правильно виконали завдання спромоглися 27 учнів (56 %), проте пояснити написання змогли лише 10 учнів (37 % від тих, хто правильно виконав завдання). Такі результати спонукають до висновку про неусвідомленість знань здобувачів освіти, а відповідно, і несформованість практичних умінь правильного написання часток.

Не менше труднощів в учнів викликало завдання, виконання якого потребувало характеристики функційного навантаження часток у реченні. Це завдання на високому і достатньому рівнях спромоглися виконати лише 11 учнів, що складає 23% від загальної кількості респондентів. Такі результати вказують на потребу розроблення системи вправ, спрямованої на формування комунікативних навичок учнів. Це можуть бути, наприклад, коментоване письмо, вирішення проблемних ситуацій, вправи на редагування тощо.

Очікувано складним для респондентів стало останнє завдання контрольної роботи. Якісне виконання продемонстрували лише 10 осіб – 21 %. Кількісно поширені низькі та середні результати підтверджують потребу впровадження комунікативно спрямованої методичної системи з

вивчення теми, що дасть змогу вдосконалити мовно-мовленнєві навички здобувачів освіти.

Узагальнені результати виконання учнями 8-х класів контрольної роботи за темою «Частка як службова частина мови» продемонстровано в табл. 2.4 та на рис. 2.2.

Таблиця 2.4

**Узагальнені результати виконання контрольної роботи
«Частки як службова частина мови»**

Рівень практичних умінь і навичок здобувачів загальної середньої освіти							
Високий		Достатній		Середній		Низький	
к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8
8	17	12	25	16	33	12	25

Отже, аналіз результатів констатувального зрізу засвідчує домінування середнього рівня, значний відсоток низького рівня, тоді як показники високого й достатнього рівнів є кількісно обмеженими. Усе це вказує на недостатній рівень володіння учнями як мовними знаннями, так і мовленнєво-комунікативними здатностями з теми «Частки як службова частина мови».

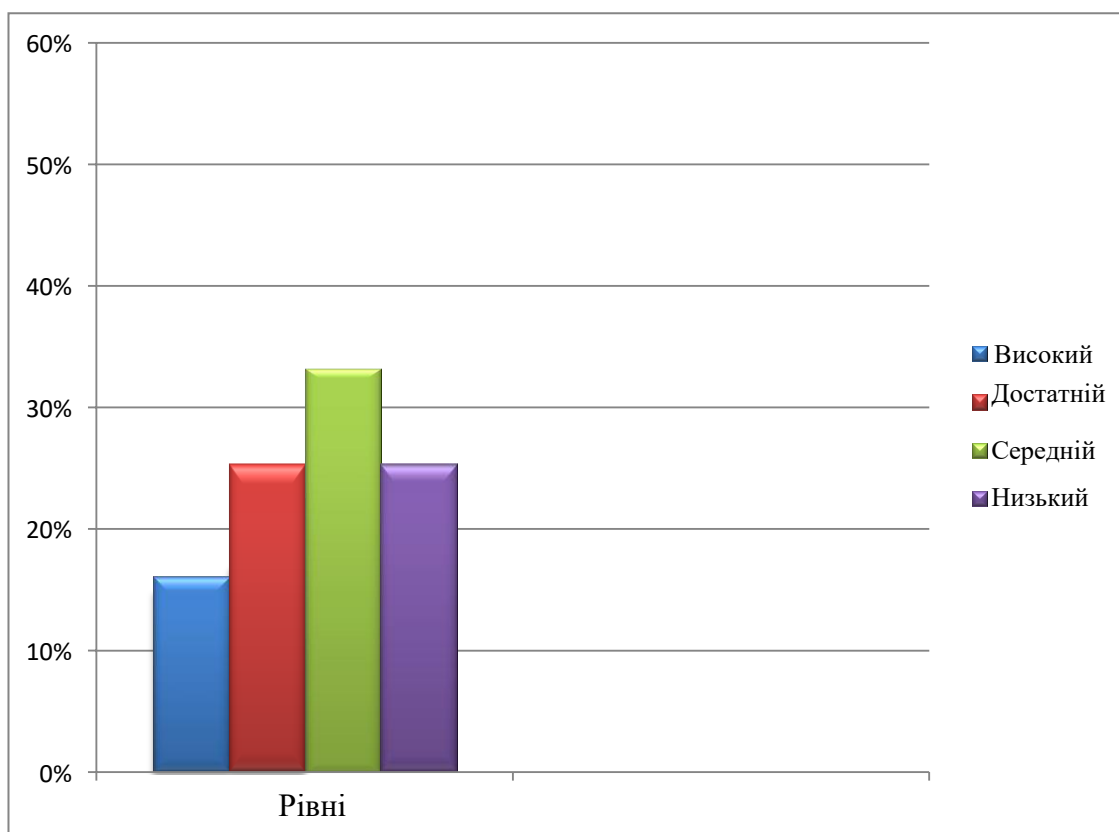

Рис. 2.2. Рівень сформованості практичних умінь і навичок учнів з теми «Частки як службова частина мови»

Такі показники спонукають до пошуку нових підходів до вивчення частки в закладах загальної середньої освіти. Удосконалення потребує і методична система відповідно до основного завдання мовної освіти – розвитку компетентного мовця. Актуальними є практично спрямовані вправи і завдання, метою яких є не повторення теоретичних аспектів, а формування умінь доцільного використання часток у власній мовленнєвій діяльності (наприклад, під час публічних виступів, дискусій або письмового спілкування); інтерактивні методи навчання (наприклад, робота в групах, рольові ігри, діалоги тощо); застосування сучасних освітніх технологій, зокрема мультимедійних матеріалів, онлайн-ресурсів дистанційного навчання; індивідуальний підхід, що забезпечує врахування особистісних потреб та рівня знань кожного учня, моделюючи для нього елемент індивідуальної освітньої траєкторії.

Означене інтегрує комунікативно-діяльнісний підхід, метою якого є не лише засвоєння лінгвістичної теорії, а й формування комунікативних умінь і навичок, що забезпечуватимуть особистісний розвиток учня для його самореалізації в соціумі.

2.3. Методичні рекомендації до вивчення часток на засадах комунікативно-діяльнісного підходу в 7-му класі закладів загальної середньої освіти

Здійснений аналіз навчальних програм, шкільних підручників з української мови для 7-го класу, результатів констатувального зрізу знань і вмінь учнів 8-го класу унаочнив як позитивні аспекти, так і недоліки вивчення часток. Це спонукало до розроблення методичних рекомендацій до вивчення часток на засадах комунікативно-діяльнісного підходу в 7-му класі закладів загальної середньої освіти.

Методичні рекомендації відповідають програмовим темам уроків:

1. «Частка як службова частина мови. Частки формотворчі та словотворчі. Частки, що надають слову або реченню додаткових відтінків».
2. «Написання часток».
3. «Написання частки *не* з різними частинами мови».

Змістове наповнення методичної системи добирали відповідно до усталеної в лінгводидактиці диференціації вправ на:

- 1) підготовчі;
- 2) тренувальні;
- 3) завершальні [43, с. 73].

Під час вивчення теми «Частка як службова частина мови. Частки формотворчі та словотворчі. Частки, що надають слову або реченню додаткових відтінків» відповідно до програмової мети необхідно сформулювати в семикласників загальне уявлення про частку як службову частину мови, її

морфологічні ознаки.

З метою спостереження за мовним матеріалом пропонуємо для виконання семикласникам завдання, у якому потрібно прочитати та порівняти зміст речень, визначити, як впливають на семантику висловлювання виділені слова:

Василько з мамою збираються влітку в Карпати.

*Василько з мамою **НЕ** збираються влітку в Карпати.*

***ЧИ** Василько з мамою збираються влітку в Карпати?*

***ТІЛЬКИ** Василько з мамою збираються влітку в Карпати.*

*Василько з мамою **ТАКИ** збираються влітку в Карпати.*

Під час виконання завдання учні мають усвідомлюють роль часток у мовленні: творення форм слів, вираження значеннєвих відтінків у реченні.

Для формування навичок виділяти частки в тексті пропонуємо вправу – аналіз мовного матеріалу за уривком повісті М. Олійника «Лєся»:

Ліси й ліси... Скільки їх! Ні поглядом не осягнути, ні перейти. Стоять похмурі, розвісивши свої зелені шати, і гомонять... Про віщу? Хто знає. Кажуть, отим товстелезним дубам, що могутньо вп'ялися в землю і верхів'ями сягають хмар, сотні літ. То-то звідали на своїм віку! Мабуть, пам'ятні їм і Хмельницький, і Кармалюк. От зрозуміти б їхню мову! А що, як вилізти на дуба і причаїтися? Певно, можна чимало побачити. <...>

Як тут чудово! Прохолодно, пахне молодим дубовим листям, а головне – видно всю галявину. Та що там галявину! Тепер можна оглянути все довкола. Досить тільки залізти вище... І як вона раніше не здогадалася? Ото дорога, а там виблискує на сонці річка – спокійна і принадна Случ. Лісами та лугами вона біжить через усе Полісся... (М. Олійник «Лєся»).

Після виразного прочитання уривка, визначення теми, ідеї, типу мовлення варто запропонувати учням методом колективної роботи виділити частки та охарактеризувати їхню роль в аналізованому тексті.

Учнівська колективна робота має завершуватися підсумком учителя про виняткове функційне навантаження часток у мовленні: забезпечення

зв'язності висловлювання, відображення процесів комунікативної взаємодії мовця і слухача, вираження ціннісних та етичних оцінок і суджень, зіставлення, протиставлення висловлювання тощо.

З огляду на мету уроку учитель повинен наголосити на тому, що частки виражають різноманітні логіко-сміслові, емоційні, модально-вольові відтінки окремого слова, словосполучення або речення в цілому.

Відповідно до загальноприйнятої, зафіксованої в шкільних підручниках, класифікації часток за функціонально-семантичною ознаковістю на модальні, формотворчі та словотворчі

Засвоєнню розрядів часток за значенням може допомогти опорна схема, яка лаконічно унаочнює теоретичний матеріал (рис. 2.3):

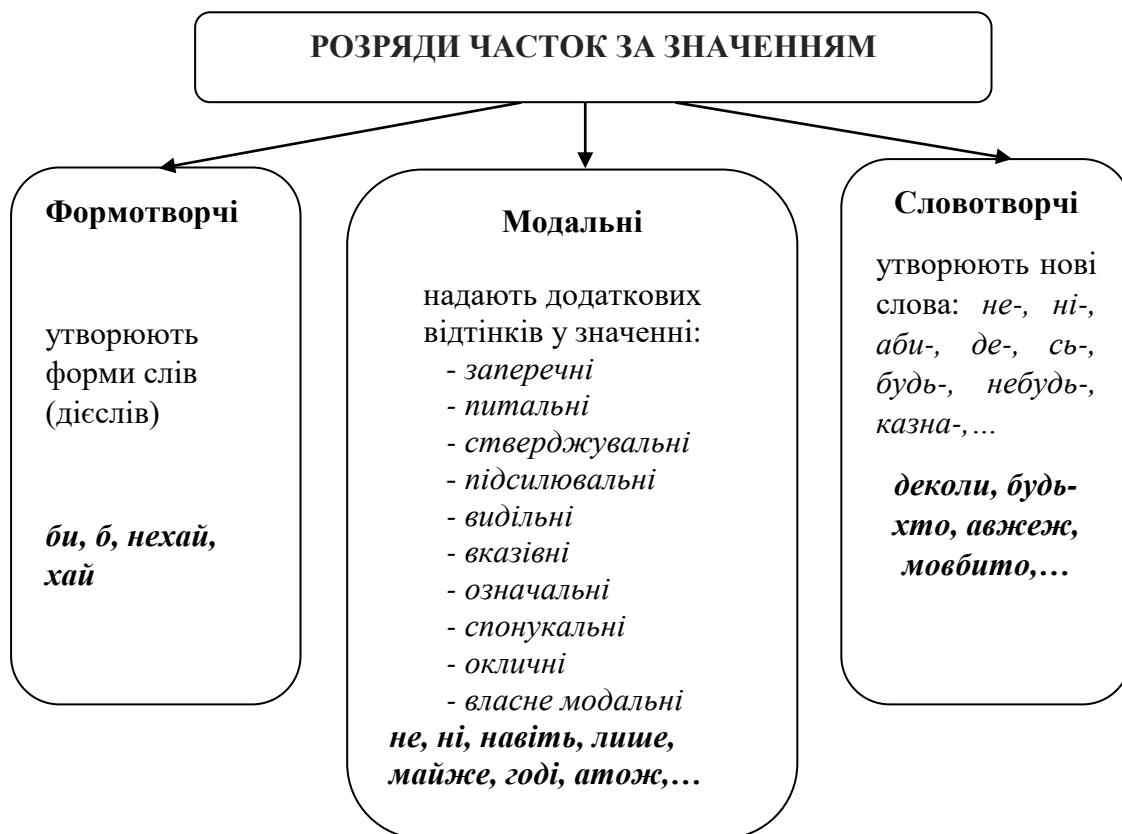

Рис. 2.3. Опорна схема «Розряди часток за значенням»

З метою оволодіння знаннями про розряди часток і формування вмінь учнів вирізняти їх та доцільно вживати у власному мовленні пропонуємо різні види групової роботи.

1. Робота в парах.

Спільна учнівська робота в парах передбачає обмін думками, що дає змогу правильно виконувати завдання. Натомість самотійна робота займає на багато більше часу, і успішний результат не є гарантований. Обговорення певної інформації, змісту текстів, проведення взаємоінтерв'ювань або анкетувань, спільне виконання завдань є реалізацією інтерактивності, а презентування результатів виконання завдання перед класом – засобом формування комунікативної компетентності.

Наведемо декілька прикладів завдань для роботи в парах. Доцільно, на нашу думку, дати завдання одному учневі з мінігрупи проаналізувати класифікацію модальних часток, а іншому – записати приклади таких часток:

а) частки, що надають смислових відтінків:

– вказівні (*це, ось, оце, он, ген, осьде, то, ото*);

– означальні (*прямо, майже, саме, якраз, справді, точно, просто*);

– видільні (*лише, навіть, хоч би, тільки, хоча б, аж, уже, таки, і, й, та* (у ролі часток), *бо, же*);

б) частки, що вносять модальні та модально-вольові відтінки в значення висловлювання:

– власне модальні (виражають невпевненість, сумнів, припущення: *ледве чи, мовляв, наврод чи, ой, ну, чи не*);

– питальні (*чи, хіба, що за, невже*);

– спонукальні (*нехай, хай, ну, давай, бодай*);

– стверджувальні (*еге, так, авжеж, аякже, атож*);

– заперечні (*ні, ані, не*).

За результатами виконаної роботи обидва учні презентують завдання перед класом.

2. Робота в трійках.

Фактично, це ускладнена робота в парах. Найкраще проводити обговорення, обмін думками і підбиття підсумків у групі з трьох осіб. Такий вид роботи можна застосовувати і для вирішення проблемних ситуацій або

розв'язання проблемного запитання [64]. Наприклад, учитель пояснив, що словотворчі частки, які поєднуються з іншими словами, використовуються для створення нових слів (рис. 2.4). Постає запитання: чи можуть ці частки бути префіксами в словах?

Рис. 2.4. Опорна схема «Морфемне вираження словотворчих часток»

Під час обговорення учні доходять до висновку, що існують словотворчі частки, які використовуються для утворення неозначених та заперечних займенників (*будь-який, хтось, абищо*) і подібних до них прислівників (*де-небудь, хтозна-коли, ніяк*), а відповідно, частки можуть бути як префіксами, так і суфіксами.

3. Змінювані трійки.

Ще одним інтерактивним методом є робота в змінюваних мікрогрупах. Усі члени трійок отримують однакове завдання, після чого один з учнів переходить до наступної трійки, а ще один – до попередньої; нові учасники мікрогрупи передають знання членам новостворених трійок [64].

Такий вид колективної діяльності виявляється дієвим під час ознайомлення учнів із формотворчими частками. У результаті здобувачі освіти мають усвідомити, що формотворчі частки служать для творення:

- а) наказового способу дієслів (*нехай, хай: **нехай пройду** я крізь вогонь*);
- б) умовного способу дієслів (*би, б: **хіба став би** я за це братися*);
- в) зворотного стану дієслів (*ся, сь: **повертався** я запізно*);
- г) найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників (*най: **найкрасивіше** озеро*).

З метою засвоєння знань про частки та співзвучні слова, формування вмінь вирізняти частки серед інших словоформ доцільно послуговуватися інтерактивним прийомом «*Карусель*».

Учні утворюють два кола – внутрішнє та зовнішнє. Внутрішнє коло залишається нерухомим, тоді як зовнішнє коло є динамічним. У методиці відомі два способи використання цього методу: перший для проведення дискусії (парні обговорення між учасниками внутрішнього кола, кожен з них надає власні унікальні докази); другий для обміну інформацією (учні із зовнішнього кола рухаються і накопичують інформацію) [34].

У межах теми дієвим убачаємо другий спосіб реалізації інтерактивного прийому «*Карусель*», який забезпечує активне долучення всіх учнів до роботи та сприяє оволодінню великого за обсягом і складного за змістом матеріалу.

За результатами діяльності учні усвідомлюють, що за звучанням чимало часток збігаються з іншими частинами мови, наприклад:

- 1) *і* – із сурядним сполучником;
- 2) *чи, хоч, як, наче, мов, немов, мовби* – із підрядними сполучниками;
- 3) *рівно, точно, справді* – із прислівниками;
- 4) *саме* – із займенником (але з наголосом на другому складі – *самé*).

Під час виконання таких завдань учителеві варто наголосити на важливості визначення синтаксичної функції досліджуваного слова. Наприклад, у реченні: *Тільки й дишемо було, як наїде гостей-*

паничів <...> (Марко Вовчок), службове слово «*й*» нічого не поєднує – ні однорідні члени речення, ні частини складного речення, а лише підсилює наступне слово, отже, це не сполучник, а частка.

Результати констатувального зрізу засвідчили труднощі учнів під час розрізнення часток від інших співзвучних слів. З огляду на це доцільним вважаємо роботу з узагальнювальною таблицею, яка унаочнює та систематизує зміст теми (табл. 2.5):

Таблиця 2. 5

Розрізнення часток та інших частин мови

Частка	Сполучник
Частка в реченні найчастіше пов'язана з дієсловом, вона надає йому додаткових значень: <i>Нехай той люд потомлений хоч трохи відпочине!</i> (І. Франко)	Поєднують однорідні члени речення або частини складного речення: <i>Хоч я втомився, але тебе радий бачити.</i>
<i>Як тебе на голос не впізнати ?</i> (А. Малишко)	<i>Як парость виноградної лози, плекайте мову</i> (М. Рильський)
<i>Чи совам зборкати орла? Чи правду кривді подолати?</i> (М. Рильський)	<i>Надворі вечір чи ніч?</i>
Частка	Займенник
Частка підсилює зміст висловлювання. <i>Чого це хмурнішає літо...?</i> (В. Сосюра)	Займенники узагальнено вказують на предмети, ознаки чи кількість. <i>Відступати звідси неможливо. Це було б цілковитою загибеллю для нас</i> (О. Гончар)
Частка	Прислівники

<p>Вносить додатковий смисловий відіток у зміст речення.</p> <p><i>Точно такий рюкзак мені подарували батьки.</i></p>	<p>Вони незмінні, уживаються в структурі підрядного словосполучення, де головним словом є дієслово.</p> <p><i>Відстань визначили точно (визначили (як?) точно).</i></p>
---	---

З метою закріплення знань і вмінь щодо розрізнення часток з іншими частинами мови можна запропонувати учням виконати низку тренувальних вправ як для коментованого, так і самостійного виконання. Наприклад:

1. З'ясуйте, у яких реченнях виділені слова є частками, а в яких – іншими частинами мови. Поясніть походження таких часток.

1. *Далеке море відкрило широкі обійми землі і радісно тремтіло, немов жива блакить неба.* 2. *Немов* дзвенить проміння запашиє од бджіл і квітів. 3. *Воно* мале, ще дитина, нічого не знає. 4. Так ось *воно* яка ти. 5. Наш народ – *це* ж океан! 6. *Це* одразу нагадало дитинство. 7. Мене все життя ваблять *й* хвилюють зорі. 8. От якби *й* нам взяти одну зірку в свою оселю. 9. Місяць давно *вже* зійшов. 10. Не такий *вже* Чіпка вдався, щоб його можна було бійкою спинити.

2. Визначте частиномовну належність кожного слова. Зверніть увагу на різницю в їхньому написанні.

Авжеж – а вже ж, *щоб* – що б, *якже* – як же, *тож* – то ж, *так-от* – так от, *нінащо* – ні на що, *абиде* – аби де, *чимало* – чи мало, *теж* – те ж, *хтозна* – хто зна.

Наступний етап роботи під час вивчення часток – це ознайомлення з особливостями правопису. З огляду на засади комунікативно-діяльнісного підходу доцільними вбачаємо також колективні форми роботи.

1. Робота в малих групах.

Виконання завдань у невеликих групах уможливорює розподілення ролей між учнями, наприклад: «спікер» – керівник мінігрупи, відповідальний за мотивацію учасників, дотримання регламенту, оголошення завдання, пояснення навчального матеріалу; визначення доповідача; «секретар» – фіксує результати обговорення, контролює час виконання завдання; «рецензент» – визначає рівень правильності виконання завдання; «доповідач» – презентує результати роботи групи. Окрім цього, можливим є створення експертної групи із учнів, які мають високий рівень знань, умінь і навичок з теми; вони можуть працювати самостійно, а потім аналізувати правильність виконання завдання і доповнювати відповіді інших учнів [17].

Уважаємо за доцільне використовувати такий метод роботи під час вивчення правопису часток. «Спікер» пояснює іншим членам групи, що більшість часток пишуться окремо від слів, до яких вони відносяться за змістом. Частки *бо, но, то, таки* пишуться через дефіс, коли розташовані безпосередньо після слова, до якого належать. У решті випадків вони пишуться окремо. Наприклад: *Завдяки наполегливим тренуванням команда досягла-таки помітних успіхів; Завдяки наполегливим тренуванням команда таки досягла успіхів.* Частки, що складаються з двох слів, пишуться окремо одне: *навряд чи, що за, трохи не, чи не, ще й не* тощо.

У сумнівних випадках (наприклад, *якраз, невже, егеж*) доцільно вдаватися до прийому заміни синонімом (наприклад, частками *саме, хіба, так*). Якщо така заміна видається органічною, то частку варто писати разом. Наприклад: *Тоді якраз (можна замінити синонімом «саме», отже, пишемо разом) починалися жнива; Ми почули, як раз щось сильно стукнуло, а вдруге дещо тихіше (синонімічна заміна не є можливою, отже, пишемо окремо).*

На основі отриманих знань, самостійно опрацьованого матеріалу мікрогрупа виконує завдання (кожен відповідно до окремого визначеного завдання), формулює правила правопису часток. Такі узагальнення доцільно

презентувати у вигляді таблиці (один із можливих способів унаочнення результатів продемонструємо в табл. 2.6), що й буде завданням «доповідача».

Таблиця 2.6

Правопис часток

Разом	Через дефіс	Окремо
<p>➤ аби, ані, де, чи, чим, що, як у складі будь-якої частини мови: <i>абиякий, аніскільки, чимдуж, щосили;</i></p> <p>➤ би, б, же, ж, то, що в складі сполучників або інших часток: <i>мовби, нібито, аякже, абощо;</i></p> <p>➤ ся (-сь) у зворотних дієсловах та в складі займенників і прислівників: <i>купається, вклонивсь, колись, когось</i></p>	<p>➤ бо, но, то, от, таки, що стоять безпосередньо після слова, якого стосуються, коли вони виділяють значення окремого слова: <i>чекай-но, тому-то, зайшов-таки, отакий-то, тим-то, так-таки, дістав-таки, важкий-таки (але таки знайшов, усе ж таки, бо частка таки стоїть перед словом: він таки забіг до друга</i></p> <p>➤ казна, хтозна, бозна, будь, небудь, які стали префіксами або суфіксами в прислівниках і займенниках: <i>казна-хто, бозна-чому, хто-небудь</i></p>	<p>➤ формотворчі частки: <i>хотілося б, нехай готує;</i></p> <p>➤ частки, що надають словам смислових чи емоційних відтінків: <i>аж, ж, саме, ще, хоч;</i></p> <p>➤ частки в сполуках слів (здебільшого в сполучних словах): <i>поки що, навряд чи, дарма що, що за, що ж до</i></p>

Відповідно до програмового змісту окремої уваги потребує правопис часток *не, ні* з іншими словами. Для оволодіння змістом теми доцільно, на нашу думку, послуговуватися інтерактивним новітнім прийомом **акваріум**.

Групова робота моделюється за принципом подільності класу на мікрогрупи, кожна з яких працює окремо. Після завершення виконання завдання мікрогрупа презентує результат перед класом. Відповідь аналізують учні інших мікрогрупи.

Для виконання такого завдання можна запропонувати систематизований теоретичний матеріал за змістом теми, оскільки частки *не* та *ні* – це дуже поширені частки, які можуть вживатися з різними частинами мови (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Правопис часток *НЕ* та *НІ*

НЕ	
разом	окремо
слово (будь-яка частина мови) без <i>не</i> не вживається: <i>ненароком немовля, нехтувати</i>	у реченні є заперечення, протиставлення: <i>То не ясний сокіл квилить-проквилляє; не далекі краї його приваблювали, а можливість учитися</i>
<i>не</i> надає слову протилежного значення: <i>недалекий (близький), недруг (ворог), невиразно (туманно)</i>	слово (прислівник, прикметник, іменник) є в реченні присудком і не стосується відсутнього дієслова-зв'язки: <i>Ставок не (є) глибокий, але купатись у ньому можна; Він мені не (є) друг.</i> У таких реченнях <i>не</i> виступає заперечною часткою.
у цих випадках <i>не</i> є префіксом або частиною кореня.	
НІ	
разом	окремо

слово без «ні» не вживається: <i>нісенітниця, нікчемний, нівроку</i>	є заперечною часткою: <i>Не залишилось <u>ні</u> клатика незасіяної землі</i>
входить до інших слів як словотвірний префікс: <i>ніякий, ніхто, ніде</i>	є повторюваним єднальним сполучником із значенням заперечення: <i>Не хоче він <u>ні</u> пити, <u>ні</u> їсти і все у мрії порина (В. Сосюра); <i>Не буде в думках моїх <u>ні</u> мук, <u>ні</u> страждань, ні плачу (М. Рильський).</i></i>

На закріплення пропонуємо виконати низку тренувальних вправ:

1. Запишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання часток (індивідуальне виконання із наступною взаємоперевіркою)

Картка 1

Запишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання часток

1. (Будь) яка людина, що (не) працює, – негідник.
2. (Не) вчи орла літати, а соловейка співати.
3. (Не) краса красить, а розум.
4. (Ні) чого так я (не) люблю, як запах снопів тільки (но) скошеного і зв'язаного хліба.
5. (Ні) що так не красить людину, як натхнення.

Картка 2

Запишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання часток

1. Брати дивувалися, яка (то) Галя гарна у чоботях, і мати хвалила те (ж).
2. Учення – світ, а (не) вчення – тьма.
3. І сонце — (хтозна) відкіля взялось! — гарячий одсвіт кидає на стіни.
4. Ні (чого) так я не люблю, як запах снопів тільки (но) скошеного і зв'язаного хліба.
5. Погляньте (бо), хіба (ж) ви (не) визнаєте? – билася Стояниха, мов чайка об дорогу.

Картка 3

Запишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання часток

1. Полий цю яблуню – ад (же) вона із яблучками. (Не) хай (же) сад всесвітній устає там, де ридала мати на руїні.
2. Прикрашаймо (ж) землю свою, юні друзі, (що) дня, (що) години.
3. Тепер можна відкрити перед дітьми те, що їм ще (не) відоме.
4. У (не) вмілого руки (не) болять.
5. Хоч (би) артисту руки відрубали, він все (таки) творить (не) перестане.

2. Запишіть слова разом, окремо або через дефіс і поясніть їх правопис (коментоване виконання).

А/вже/ж, а/все/ж/таки, а/ні/коли, а/ні/як, а/то/ж, аби/куди, будь/як, все/таки, де/в/чому, з/ким/небудь, мов/би/то, наче/б/то, ні/до/чого, ось/де,

скажи/но, таки/зрозумів, тільки/б, тоді/то, тому/то, хоч/би, хтозна/з/ким, що/до, що/ж/до, що/ночі, як/най/серйозніше, як/от.

3. Гра «Велике коло»

Учні утворюють велике коло, де кожен з них по черзі дає відповідь на запитання, висловлює свої думки. Обговорення триває доти, доки є охочі поділитися міркуваннями. Учитель після завершення обговорення, аналізує, систематизує, узагальнює учнівські відповіді.

Відповідно до впроваджуваних засад розвитку учня як українськомовної особистості доцільно для виконання такого завдання обрати соціокультурний змістовий контент. Наприклад, запропонувати проаналізувати правопис часток на матеріалі українських прислів'їв і приказок:

Бідний, хоч і ночей недосипає, все одно хліба недоїдає.

Не подумавши, і кілочка не заточиш.

Не славлячи свої дітей, батьки ганьблять самих себе.

Сонливого не добудишся, ледачого не докличешся.

Так нездужає, що й ведмедя за вухо втримав би.

Хто робить багато справ нараз, не зробить жодної гаразд.

Як не дочує, так вигадає.

На завершальному етапі вивчення доцільними є **мовленнєві творчі** вправи, які сприятимуть формуванню в учнів умінь уживати частки в мовленні та визначати їхню стилістичну роль:

Вправа 1. До поданих дієприкметників додайте частку *не* і побудуйте речення так, щоб в одних випадках частка *не* з дієприкметником писалася разом, а в інших – окремо:

Забезпечений, підписаний, помитий, реалізований, рекомендований, розташований.

Вправа 2. Складіть по два речення із словами *давай, саме, рівно, як, це*, так, щоб в одному з речень слово виступало повнозначною частиною мови, а в другому – часткою.

Вправа 3. Складіть усну зв'язну розповідь про частку як частину мови та поділ часток на розряди за значенням і вживанням.

Вправа 4. Розробіть завдання для однокласників «Четверте зайве» (за темою «Частка»).

Вправа 5. Складіть діалог між двома людьми за запропонованою ситуацією, використовуючи частки (не менше п'яти).

Ситуація: Двоє друзів, Макс і Анна, збираються в подорож. Вони обговорюють, які речі вони мають взяти із собою.

Вправа 6. Підготуйте виступ для однокласників до Дня рідної мови на тему «*О слово рідне, хто без тебе я?!*». У тексті використайте частки *і / й, мов / немов, наче / неначе, як, що* та однозвучні з ними сполучники. Підкресліть їх і вкажіть частиномовну належність.

Вправа 7. Інсценізуйте полілог з використанням часток за темою «Подорож в Українські Карпати». Учасники полілогу: Марія, Михайло, Іван, Катруся, Артем. Частки для використання: *навіть; або; не; лише; також; вже; саме; дуже; не; ні*.

Під час виконання такого завдання учні реалізують власний творчий потенціал, використовуючи запропоновані частки в будь-якій послідовності, що не буде суперечити змісту та логіці полілогічного мовлення.

Отже, систематична робота з вивчення часток є важливою складовою мовної освіти учнів. Запропонований комплекс вправ на засадах комунікативно-діяльнісного підходу покликаний формувати в здобувачів освіти глибоке й цілісне розуміння ролі та функцій часток у мовленнєвій діяльності. Поетапне впровадження підготовчих, тренувальних, завершальних вправ за досліджуваною темою допомагає учням усвідомити роль часток у побудові речень, формує вміння розрізняти їх від інших самостійних частин мови службових слів.

Запропоновані інтерактивні прийоми (карусель, акваріум, коло), групове виконання вправ (робота в групах (пари, трійки, змінювані трійки)), творчі завдання (діалоги, полілоги, інсценізації) сприяють активній комунікативній діяльності здобувачів освіти під час вивчення теми, що вможлиблює розвиток їхніх мовно-мовленнєвих навичок. Оволодіння мовною теорією через практичну діяльність (виконання завдань, спроєктованих на засадах принципів використання мови в різних сферах життя) удосконалює комунікативні навички учнів. Завдяки розробленому методичному комплексу вправ на засадах комунікативно-діяльнісного підходу учні вчаться будувати емоційно-змістовні висловлювання, використовуючи частки, що робить їхнє мовлення більш виразним та різноманітним.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі теоретично обґрунтовано та розроблено методичні рекомендації до вивчення часток у закладах загальної середньої освіти на засадах комунікативно-діяльнісного підходу. Результати дослідження спонукають до таких висновків:

1. Частки – це складна, специфічна, неоднорідна за лексико-граматичними характеристиками категорія слів, яка відіграє важливу роль у мовленні. У морфологічній системі мови частки посідають особливе місце: водночас перебувають на периферії службових слів і наближаються до повнозначних частин мови. Їх трактування не є однозначним: традиційна граматики вважала частки службовими частинами мови, які не несуть самостійного лексичного значення, тоді як сучасні лінгвісти розглядають частки як мовні одиниці, що надають словам і реченням додаткових семантичних відтінків та граматичних значень, виконують семантико-граматичні функції. Сучасне витлумачення часток у площині комунікативно-діяльнісного підходу розкриває всю множину їхніх ролей у мовленні, дає змогу пізнати поліфункційність мови, сприяє та збагачує мовлення як індивідуальний процес мовленнєвої діяльності.

2. Сучасне дослідження часток поступово апелює до комунікативно-прагматичного підходу як найбільш доцільного. Лінгвістична прагматика дає змогу виявити їхні семантико-синтаксичні варіанти, з'ясувати функційно-стилістичні можливості кожного різновиду часток на різних рівнях мовної структури. Здатність часток «кодувати» різноплановість прагматичних значень, поєднувати у висловлюванні адресанта, адресата та описувану ситуацію вказує на їхню багатоаспектну функціональну семантику.

Розмежування функційних різновидів часток потребує аналізу морфологічних, морфосинтагматичних, функційно-семантичних, дериваційних та текстових парадигмальних зв'язків досліджуваної мовної одиниці, зокрема з'ясування морфемної структури, особливостей поєднання з

іншими словами в реченні, ролі й місця в мовленнєвій діяльності, взаємодії з іншими мовними одиницями в конкретному тексті для увиразнення або зміни стилю, структури та змісту висловлювання.

3. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення української мови є одним із пріоритетних у сучасній мовній освіті XXI століття, стратегічним напрямом у розвитку сучасного курсу української мови, оскільки сприяє формуванню комунікативної компетентності здобувачів освіти – головної мети мовної освіти на всіх рівнях. Цей підхід передбачає переорієнтацію на процес отримання знань, цілеспрямований розвиток умінь і навичок учнів у процесі діяльності. Він концентрується довкола практичного застосування засобу спілкування, розвитку особистісних комунікативних умінь та навичок, які сприяють успішному спілкуванню компетентних громадян і забезпечують досягнення ними успіху в різних сферах суспільного життя.

Упровадження комунікативно-діялісного підходу ґрунтується на взаємодії вчителя і учня через співпрацю, спрямовану на розв'язання освітніх завдань. Засобами спільної діяльності вчитель має змогу викликати інтерес до предмета і формувати позитивне ставлення учнів до освітнього процесу загалом. Організація такої співпраці формує колективний суб'єкт пізнання і утверджує принцип колективної комунікативності. Це сприяє формуванню високого рівня комунікативної компетентності здобувачів освіти, що реалізується через особистісну здатність результативно спілкуватися в різних життєвих, а в майбутньому і професійних ситуаціях.

4. У сучасній лігводидактиці простежується суперечність між посиленням наукового інтересу до дослідження службових частин мови, зокрема часток, і недостатньою увагою до цієї теми на уроках української мови в основній школі.

Аналіз програмового й підручничкового матеріалу (7-й клас) засвідчує дотримання основного принципу дидактики – єдності теорії та практики – під час вивчення часток у закладах загальної середньої освіти. Водночас

практичний складник потребує вдосконалення відповідно до концептуальних засад Нової української школи.

Аналіз результатів констатувального зрізу засвідчує домінування середнього рівня володіння знаннями і навичками з досліджуваної теми, значний відсоток низького рівня, тоді як показники високого й достатнього рівнів є кількісно обмеженими. Усе це вказує на недостатній рівень володіння учнями як мовними знаннями, так і мовленнєво-комунікативними вміннями з теми «Частки як службова частина мови».

Удосконалення потребує і методична система відповідно до основного завдання мовної освіти – розвитку компетентного мовця. Актуальними є практично спрямовані вправи і завдання, метою яких є не повторення теоретичних аспектів, а формування умінь доцільного використання часток у власній мовленнєвій діяльності (наприклад, під час публічних виступів, дискусій або письмового спілкування); інтерактивні методи навчання (наприклад, робота в групах, рольові ігри, діалоги тощо); застосування сучасних освітніх технологій, зокрема мультимедійних матеріалів, онлайн-ресурсів дистанційного навчання; індивідуальний підхід, що забезпечує врахування особистісних потреб та рівня знань кожного учня, моделюючи для нього елемент індивідуальної освітньої траєкторії.

5. Комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на розвиток комунікативних навичок учнів не лише через сприйняття теоретичної інформації, але й через практичну діяльність – виконання завдань, побудованих на реальних мовних ситуаціях. Перевагами вивчення часток відповідно до принципів цього лінгводидактичного підходу є контекстуальне вивчення мовних одиниць, активна комунікація здобувачів освіти, розвиток їхньої креативності. Поетапне впровадження комплексу вправ (підготовчих, тренувальних, завершальних) на засадах комунікативно-діялісного підходу покликане формувати в здобувачів освіти глибоке й цілісне розуміння ролі та функцій часток у мовленнєвій діяльності.

Інтерактивні прийоми (карусель, акваріум, коло), групове виконання вправ (робота в групах (пари, трійки, змінювані трійки)), творчі завдання (діалоги, полілоги, інсценізації) сприяють активній комунікативній діяльності здобувачів освіти під час вивчення теми, що вможлиблює розвиток їхніх мовно-мовленнєвих навичок. Оволодіння мовною теорією через практичну діяльність (виконання завдань, спроектованих на засадах принципів використання мови в різних сферах життя) удосконалює комунікативну компетентність учнів.

Отже, розроблені методичні рекомендації до вивчення часток на засадах комунікативно-діяльнісного підходу сприяють формуванню здатності учнів будувати емоційно-змістовні висловлювання, використовуючи частки, що увиразнює та урізноманітнює їхнє мовлення.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні проблеми вивчення інших частин мови відповідно до сучасних вимог Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабій І. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення рідної мови у професійно-технічних навчальних закладах. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка, 2009. 136 с.
2. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова: монографія. Львів: ПАІС, 2014. 288 с.
3. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Либідь, 1993. 334 с.
4. Безпояско О. Частка на тлі мови і мовлення. *Українська мова*. 2003. № 4. С. 77–82 с.
5. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Початкова школа*. 2010. № 9. С. 1–4.
6. Білодід І. К. Словник української мови в 11 томах. Інститут мовознавства. Київ : Наукова думка, 1980. 662 с.
7. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Київ : Наук. думка, 1969. 583 с.
8. Біляєв О. М. Зміст уроку мови. Київ: УМЛШ, 2003. 50 с.
9. Бондаренко В. Н. Види модальних значень та їх вираження у мові. Філологічні науки. Львів : Наука, 1979. 61 с.
10. Бутко Л. В. Неповнозначні лексичні комплекси української мови. Кіровоград: Академія, 2008. 18 с.
11. Вайсбурд М. Л. Методи навчання. Іноземні мови у шкільництві. Київ : ПАІС, 2000. 34 с.
12. Виноградов В. В., Родніна Л. О. Українська мова : енциклопедія. Київ : Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, 2000. 720 с.
13. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Київ : Либідь, 1993. 365 с.
14. Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук.думка, 1988. 256 с.

15. Вихованець І. Частки. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
16. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
17. Войцехівська С. Р. Використання інтерактивних форм і методів навчання учнів. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-interaktivnih-form-i-metodiv-navchannya-176308.html> (дата звернення: 07.07.2023)
18. Глазова О.П. Українська мова підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Освіта, 2020. 256 с.
19. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова. 7–9 класи. Модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.7-9%20klas.Holub.ta.in.26.07.2023.pdf> (дата звернення: 01.08.2023)
20. Гончарук О. В., Дикан О. В. Модальні частки у процесі вивчення української мови як іноземної: прагматичний підхід. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/part_1/8.pdf (дата звернення: 13.05.2023)
21. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ : Академія, 2004. 336 с.
22. Давиденко М. О. Частки української мови з погляду їх складу, функції та семантики. Київ: Наукова думка, 1993. 17 с.
23. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 24.06.2023)
24. Джочка І. Терміни на позначення різних груп часток в українській мові: проблема неоднозначного тратування. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014–2015. 196 с.

25. Джочка І. Ф. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення часток як засобу формування мовленнєвої компетенції студентів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/culs_2012_2_8 (дата звернення: 03.06.2023)
26. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
27. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова : підручник для 6 класу. Київ : Генеза, 2023. 272 с.
28. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Українська мова. 7–9 класи. Модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Ukrayinska.mova.79.klas.Zabolotnyy.ta.in.02.08.2023.pdf>
29. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 7 класу. Київ : Генеза, 2015. 256 с.
30. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2009. 270 с.
31. Загнітко А. Структурна і функційна типологія часток. Одеса : Наука, 2010. 32 с.
32. Загнітко А. Частки в системі службових частин мови. Донецьк : ДонНУ, 2011. 480 с.
33. Загнітко А. Теорія граматики і тексту : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.
34. Касьяненко Н. О. Методичні поради з досвіду роботи «Інтерактивні технології навчання на уроках української мови та літератури як засіб формування комунікативної компетентності учнів». URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-poradi-z-dosvidu-roboti-interaktivni-tehnologi-navchannya-na-urokah-ukra-nsko-movi-ta-literaturi-yak-zasib-formuvannya-komunikativno-kompetentnosti-uchniv-49614.html> (дата звернення: 8.06.2023)

35. Ковтун О.В. Комунікативний підхід у мовній освіті: діахронічний аналіз. Київ : Наука і освіта, 2011. 54 с.
36. Концепція мовної освіти 12-річної школи. *Дивослово*, 2004. № 3. С.76–80.
37. Корнієнко І. А. Сучасна українська літературна мова : навчально-методичний посібник. Миколаїв : Іліон, 2023. 210 с.
38. Корнієнко І. А. Сучасна українська літературна мова : навчально-методичний посібник у 2-х частинах. Миколаїв : Іліон, 2017. 216 с.
39. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2006. 21 с. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1742/Kukharchuk.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення: 27.05.2023)
40. Лещенко Г. П. Комунікативні завдання у системі вивчення морфології у 6–7 класах загальноосвітніх шкіл. Рівне : Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. 310 с.
41. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 296 с.
42. Мамчур Л. Реалізація компетентнісного підходу у процесі навчання української мови. Умань : Поліграф, 2018. 249 с.
43. Методика викладання української мови: навч. посіб. / за ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища школа, 1989. 423 с.
44. Мініна Н. С. До проблеми дослідження граматичного статусу часток. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/2.1_78.1_2020.pdf (дата звернення: 01.03.2023)
45. Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи. Мовно-літературна освітня галузь. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni->

navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoji-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku (дата звернення: 23.05.2023)

46. Нагрибельна І. А. Функціонально-стилістичний підхід до вивчення сполучників і часток у загальноосвітній середній школі. Херсон: Херсонський державний університет, 2003. 23 с.

47. Нікітіна О. О. Модифікація діяльнісного підходу до формування навчальної діяльності молодших школярів у ХХ– на початку ХХІ ст. Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ «КНУК», 2012. 481 с.

48. Ніколаєва Т. М. Функції частинок у висловлюванні (за матеріалом слов'янських мов). Київ : Наука, 1985. 170 с.

49. Нова Українська школа. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 34 с.

50. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису. *Дивослово*, 2006. № 9. С. 2–5 с.

51. Панкратов Д. Г. Актуальність комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення української мови. *Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Глухів, 6–8 грудня 2023 року) / за заг. ред. А. С. Полякової. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 185–186. URL: <http://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/podii-ta-oholoshennia> (дата звернення: 10.12.2023)

52. Панкратов Д. Г. Комунікативні особливості структурно-функційних різновидів часток. *Наука та освіта в умовах війни : матеріали звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової передвищої освіти* (м. Глухів, 23–24 травня 2023 року). Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. С 118–119. https://drive.google.com/file/d/1NmsTtK51K_GjG4qegDi5O45kWjiSgOrI/view?pli=1 (дата звернення: 29.05.2023)

53. Педченко С. До проблеми класифікації модальних партикул. *Філологічні науки*. Київ : Академія, 2011. 87 с.

54. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. Київ : Ленвіт, 2006. 202 с.
55. Пентилюк М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 1999. № 3. С. 8–10.
56. Пентилюк М. І. Теоретичні орієнтири сучасної української лінгводидактики. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 22(209). Ч. II. С. 12–21.
57. Симонова К. С. До питання про статус службових слів у науковій концепції частин мови. Київ : Наулма, 2004. 50 с.
58. Симонова К. С. Формування складу і розвиток функцій модальних часток в українській мові. Київ : Наукова думка, 1982. 28 с.
59. Слободян М. Частки української мови: історія вивчення та сучасне трактування. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки. мовознавство»*. 2019. № 12. С. 206–209 с.
60. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник. Київ: Ленвіт, 2003. 149 с.
61. Снісар З. Гуманітарні предмети в профтехучилищі для розвитку особистісного потенціалу. Київ : Освіта України, 2002. 30 с.
62. Українська мова : програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.017. № 804. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 23.05.2023)
63. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укроенцикл, 2004. 824 с.
64. Характеристика інтерактивних методів навчання. *NovaPedagogika*. URL: <http://www.novapedagogika.com/noloms-510-1.html> (дата звернення: 11.06.2023).

65. Шелехова Г. Зміст і структура оновленої програми з української мови для основної школи крізь призму сучасних підходів. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 2. С.60–64.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тестові запитання

за темою «Частка як службова частина мови»

1. Частка – це...

- а) службова частина мови, яка вживається для поєднання слів у реченні;
- б) службова частина мови, яка виражає залежність іменника, числівника та займенника від інших слів у словосполученні;
- в) службова частина мови, яка вносить різні додаткові відтінки значення в речення;
- г) особлива частина мови, що виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх.

2. Усі слова – частки:

- а) же, но, таки;
- б) про, не, би;
- в) дуже, бодай, невже;
- г) як-таки, годі, котрий.

3. За класифікацією частки поділяється на...

- а) модальні, емоційні, звуконаслідувальні слова;
- б) формотворчі, словотворчі, модальні;
- в) розділові, протиставні, іменникові;
- г) емоційні, звуконаслідувальні слова.

4. У реченні частка виступає:

- а) додатком;
- б) обставиною;

в) означенням;

г) самостійним членом речення частка не виступає.

5. Укажіть рядок із формотворчою часткою:

а) не;

б) майже;

в) би;

г) хоч.

6. Укажіть рядок із словотворчою часткою:

а) будь;

б) нехай;

в) ні;

г) майже.

7. Укажіть рядок із модальною часткою:

а) ані;

б) не;

в) аякже;

г) нехай.

8. З дефісом пишуться усі частки в рядку:

а) мов/би, нехай/пише;

б) аяк/же, хтозна/де;

в) хто/небудь, казна/де;

г) як/раз, хоча/б.

9. Разом пишуться усі частки в рядку:

а) аби/який, що/сили;

б) чекай/но, коли/сь;

в) тому/то, усе/ж;

г) казна/хто, хотілося/б.

10. Укажіть рядок, у якому частки пишуться окремо:

а) купив/би, хай/росте;

б) ані/трохи, аби/куди;

в) хтозна/як, як/от;

г) зроби/но, котрий/сь.

11. У якому рядку всі слова з ні пишуться окремо?

а) ні/за/що, ні/кроку далі, ні/до/розмови, ні/на/що;

б) ні/скільки, ні/хто, ні/який, ні/в/чому;

в) ні/звучу, ні/пострілу, ні/з/ким, ні/ким;

г) ні/на/що, ні/би/то, ні/якому, ні/з/кого/.

12. Укажіть речення, у якому допущена помилка в написанні частки:

а) Гуляв би ще довго-довго, так мати покликала.

б) Дарма що гонориста, так ще й невесела.

в) Коли небудь буде й на моїй вулиці свято.

г) Начебто гроза пройшла.

Контрольна робота
за темою «Частка як службова частина мови»

Завдання 1. Виділіть частки в запропонованих реченнях.

Дід був старий, до того ж немічний і хворий. У козаків були шаблі, списи, а також пістолі. Майже три роки минуло від того далекого світлого дня. Вранці-рано, в Пилипівку, якраз у неділю, побігла я за водою. Гори навколо мовби висіли в повітрі, ліси наче світилися наскрізь. Хіба людські руки слабші від мертвого каміння?

Завдання 2. Розподіліть частки за їхнім значенням: у 1-й стовпчик запишіть модальні частки, у 2-й – словотворчі, у 3-й – формотворчі.

Хай, казна-, навряд, аби-, хтозна-, не, би, ба, нехай, невже, будь-, так, -би, казна-, ані, хіба, -же, б, гаразд, -небудь, не-, що за, ледве чи, -сь.

Завдання 3. Запишіть частки відповідно до орфографічних норм сучасної української літературної мови. Коротко поясніть правопис.

Де/коли, казна/де, аби/хто, коли/сь, скинь/но, буд/як, як/от, так/то, хтозна/коли, такі/но, сядь/бо, взяв/таки, ще/й, зроби/ж, якби/то, отакий/то, таки/заспівав, все/таки, будь/коли, де/небудь, прийшов/би, хоч/би, колись/то, все/ж/таки, (аби)хто, (хай)робить, зробив(би), (будь)хто, давай(но), (при)чому, тільки(но), (де)далі, (що)сили. прийшов(таки), піднявся(б), поки(що).

Завдання 4. Прочитайте речення, випишіть частки, визначте розряди за значенням, охарактеризуйте їхнє функційне навантаження в реченні.

1. На тебе, краю мій, не надивився ні вдень, ні вночі, ні вранці на зорі... (А. Малишко). 2. Рання весна тільки заходить у тихі села (І. Цюпа). 3. На

клумбах горіли маки, а ранні левкої лише розпускались (М. Коцюбинський). 4. Птиця спускалась до того ж нижче і нижче (І. Нечуй-Левицький). 5. В квітках всі вулиці кричать: нехай, нехай живе свобода! (П. Тичина). 6. Чи то так сонечко сіяло, чи так мені чого було... (Т. Шевченко). 7. Сирота Ярема, сирота убогий: ні сестри, ні брата, нікого нема! (Т. Шевченко). 8. Засяють хай всі свічі цехові (І. Кочерга). 9. Сама б я з мечем полинула на бій...(І. Кочерга). 10. Голос криниці – чого ж ти замовк? (Л. Костенко). 11. Хотів би я знати, про що той струмочок у мріях своїх гомонить між травою? (П. Тичина). 12. Нехай мені бозна-що, коли збрехав що про що! (Нар. творчість).

Завдання 5. Запишіть вільне есе (5–7 речень) у публіцистичному стилі на тему «Хто є патріотом рідної землі», використавши частки. Коротко поясніть роль часток у власному тексті.

Конспекти уроків з вивчення частки як службової частини мови

План-конспект уроку з української мови

Клас: 7

Тема: Частка як службова частина мови

Компетентності:

Предметні компетентності: учень / учениця знає особливості частки як службової частини мови, визначає її роль у тексті та мовленні.

ключові компетентності: висловлює судження про використання часток у власних висловлюваннях за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу.

Емоційно-оцінне ставлення: формувати любов і повагу до краси і природних надбань рідної держави.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Обладнання: технічні засоби навчання.

Зміст уроку

І. Актуалізація опорних знань учнів

– Сьогодні ми знову вирушимо в мандри до цієї багатої на слова країни, щоб поповнити свої знання. Пригадаймо, що ми знаємо про жителів країни Морфології? (*поділяються на три групи: самостійні, службові та вигук*)

– Назвіть самостійні частини мови. Чому їх так називають?

– З якими службовими частинами мови ви ознайомилися?

– Чим вони відрізняються від самостійних частин мови?

І справді, слова-малюки є в кожній мові. Ці диво-слова не називають ні дій, ні ознак, ні станів, не хочуть самостійно виконувати роль членів речення. Вони допомагають більшим словам сполучати і виражати в реченні потрібну думку. Постійно бігають із речення в речення, бо їх у мові найменше, а

роботи їм – найбільше. За свою сумлінну і натхненну працю маленькі слівця заслуговують на шану (за *І.Вихованцем*).

II. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми та мети уроку

Прослухайте текст:

І частка мовить: «Слово я службове,

Але людині чесно я служу.

І будьте певні, в інтересах мови

І “Так”, і “Ні” де треба, я скажу!».

– На уроці ми повинні поглибити і систематизувати свої знання про службові частини мови, ознайомитися з часткою як службовою частиною мови.

III. Пояснення вчителем нового матеріалу

1. Спостереження над мовним матеріалом

– Прочитайте текст. Описашіть, яка картина постала у вашій уяві. Визначте тип і стиль мовлення. Аргументуйте свою думку. Доберіть заголовок і порівняйте його із заголовками, дібраними однокласниками. За допомогою яких мовних засобів авторові вдалося розкрити основну думку тексту?

Коли лежиш у полі лицем до неба і вслухаєшся в многоголосу тишу полів, то помічаєш, що в ній щось є не земне, а небесне.

Щось наче свердлить там небо, наче струже метал, а вниз спадають тільки дрібні, просіяні звуки. Ниви шумлять навколо і заважають. Жену від себе голоси поля, і тоді на мене, як дощ, спадають небесні. Тоді пізнаю. Се жайворонки. Се вони, невидимі, кидають з неба на поле свою свердлячу пісню. Дзвінку, металеву й капризну, так що вухо ловить і не може зловити її переливів. Може, співає, може, сміється, а може, зайшлося від плачу.

Чи не краще сісти тихенько й заплющити очі? Я так і зроблю. Сідаю. Круг мене темно. Блискають тільки гострі колючі звуки, дрібно сиплеться регіт на металеву дошку, як шріт. Хочу спіймати, записати в пам'яті — і не

виходить. От-от, здається... Тью-і, тью-і. Ті-і-і... Ні, зовсім не так. Трійю-тіх-тіх... І це не подібно.

Як вони оце роблять, цікаво знати? Б'ють дзьобами в золото сонця? Грають на його проміннях, наче на струнах? Сіють пісню на дрібне сито і засівають нею поля? (за М. Коцюбинським).

– Поясніть лексичне значення слова *шріт* (шріт –дрібні свинцеві кульки, які вживаються для стрільби з мисливської рушниці; дріб, картеч).

– Знайдіть частки і з'ясуйте, яких відтінків значення вони надають реченню або для творення яких граматичних форм слугують.

– З якою метою автор використовує питальні речення в тексті?

2. Колективна робота з таблицею

– Розгляньте таблицю і розкажіть про частку як службову частину мови, давши відповіді на запитання.

1. Що називається часткою?
2. Яку роль у мові виконує частка?
3. Чи виступає частка членом речення?

Частка як службова частина мови

Лексичне значення	Морфологічні ознаки	Роль у мові	Синтаксична роль
Немає	Незмінне слово	Утворює окремі слова, граматичні форми; надає реченню або словам певного значеннєвого відтінку	Самостійно не виступає членом речення

IV. Вправи на закріплення здобутих знань

1. Пояснювальний диктант

– Прочитайте виразно речення. Визначте вид речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

1. Невже тобі неволя не обридла? (Леся Українка). 2. А кругом у полі, в полі теж робота і пісні (П. Тичина). 3. Що за страшний був той дядько! Що

за лихий! (І. Нечуй-Левицький). 4. Он верби розступилися від берега й розсипалися по зеленій траві (І. Нечуй-Левицький). 5. Дивлюсь, аж світає, край неба палає (Т. Шевченко). 6. Ох, яка ж краса! Сад увесь убрався в іній, проти сонця він – як синій. **Гілля** по землі звиса, – дим же в небеса (П. Тичина). 7. З почуттям радості й незрозумілої тривоги взяв Гонтар листа (Я. Баш). 8. Чує серце недоленьку, сказати не вміє (Т. Шевченко).

– Запишіть речення, у яких є частки. Поясніть, якого значення вони надають реченням або окремим словам.

– Зробити фонетичний розбір виділених слів.

2. Самостійна робота з елементами відновлення тексту

– Відновіть текст, використовуючи потрібні частки з довідки.

САДИ ЦВІТУТЬ

...густим молоком облиті фруктові дерева. ...виструнчилися у весняному святковому вбранні вишні, сливи, черешні, груші. І очей від них ...одведеш. ...тягне до них, підійдеш, ...милуєшся і ...намилуєшся.

...радість і для невтомних трудівниць – бджіл. Вони неквапно збирають ...нектар. ...перший весняний взяток.

А на землі – сила-силенна ... справжніх весняних квітів. Недаром... ...місяць зветься квітень (за О. Копиленком).

Довідка: ніби, ось, не, хоча, ото, не, це, таки, справді, вже, же, цей.

– Визначте тип і стиль мовлення. Поміркуйте, що відбиває заголовок: тему чи основну думку.

3. Гра «Весела перерва»

– Відгадайте загадки. Назвіть частки і з'ясуйте, яких значеннєвих відтінків надають вони реченням.

1. Яких каменів немає в морі? 2. Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить, а не золото. Коли б угадати та менш його знати. 3. Була німа і нежива – тепер говорить і співа. 4. Мене не їдять і без мене не їдять. 5. Без нього, як дерево без кореня, не проживеш (нар. творчість).

Відгадки: сухих, сльози, сопілка, сіль, родовід.

– Доберіть антоніми до виділених слів і складіть з ними речення.

Визначте роль часток.

– Скласти дві-три власні загадки, використовуючи частки.

4. Робота над поезією

Прочитайте поезію. Знайдіть у тексті частки, визначте їхній розряд.

Ліс

Ліс, або, як серби кажуть, шУма,

Це не просто сосни та дуби:

Не одна там народилась дума,

Повна щастя, ніжності, журби.

Він співа то грізно, то шовково,

Як морська безсмертна глибина,–

Не одно **ж** там розцвілося слово,

Запалала пісня **не** одна...

З хмарами він дружбу вічну має,

Приятель дощам він голубим, –

І в пшеничнім пишнім урожаї

Лісовий таїться сизий дим.

Той, хто любить паростки кленові,

Хто діброви молоді ростить,

Сам достоїн людської любові,

Бо живе й працює – для століть!

V. Підсумок уроку

Гра «Мікрофон»

– Сьогодні на уроці я (засвоїв, дізнався, переконався...), що...

VI. Домашнє завдання

§ 48 (вивчити правила), виконати вправу 516; написати есе на тему «Праця облагороджує людину» з використання часток.

План-конспект уроку з української мови

Клас: 7

Тема: Написання часток

Компетентності:

предметні компетентності: учень / учениця знає особливості правопису частки як службової частини мови, уміє пояснювати правопис частки разом, окремо і через дефіс;

ключові компетентності: висловлює судження, уміння вичленовувати частки в реченнях, визначати їх роль, розвивати творчі вміння використання часток у власних висловлюваннях.

Емоційно-оцінне ставлення: формувати любов і повагу до краси і природних надбань рідної держави.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Обладнання: технічні засоби навчання.

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Бесіда

1. Яка частина мови називається часткою?
2. Назвіть особливості частки.
3. Назвіть групи часток за значенням.

2. Перевірка домашнього завдання

Перевірка вправи 516

3. Письмова робота

Запишіть речення, підкресліть частки, з'ясуйте, до якого розряду вони належать і яку роль в реченні виконують.

1. Хотіла б я вийти у чисте поле (Леся Українка). 2. Не золоті дощі з небес, а золоті робочі руки запліднюють лани і луки (М. Рильський). 3. Тільки в праці невтомній крилатим стаєш (В. Сосюра).

II. Повідомлення теми і мети уроку

Сьогодні ми продовжуємо вивчення службової частини мови – частки.
Дізнаємося правила написання часток.

III. Пояснення вчителем нового матеріалу

1. Слово вчителя

– Частки можуть писатися разом, окремо, через дефіс. Сьогодні ми разом з'ясуємо, у яких випадках і як пишуться частки.

2. Колективне опрацювання таблиці «Правопис часток»

Разом	Окремо	Через дефіс
<p>1. Частки <i>аби, де, сь, чи, що, як, ані, чим, ні: абиколи, якраз, деякий, хтось, щодня, якнайліпше, анітрохи, чимдуж.</i></p> <p>Але: <i>поки що, дарма що, ледве що.</i></p>	<p>1. Усі частки, які творять форми слів або надають різних значеннєвих, модальних та емоційно-експресивних відтінків:</p> <p>а) частки хай, нехай, за допомоги яких творяться форми наказового способу: <i>нехай заспіває, хай не розбудить;</i></p> <p>б) частка би (б), за допомогою якої утворюється форма умовного способу дієслів: <i>спочив би, прийшла б;</i></p> <p>в) частка же (ж), яка відіграє підсилювально-видільну роль: <i>знайшов же;</i></p> <p>г) частки то, це, які у складі речення мають значення вказівності.</p>	<p>1. Частки бо, но, то, от, таки, коли вони вирізняють значення окремого слова: <i>пиши-бо, якось-то, як-то, дістав-таки.</i></p> <p>Але: якщо між часткою та словом, до якого вона приєднується, стоїть інша частка, всі три слова пишуться окремо: <i>хто б то, скільки ж то;</i></p> <p>якщо частка таки стоїть перед словом, до якого стосується, вона пишеться окремо: <i>таки намалював, таки зрозумів.</i></p>
<p>2. Частки би, б, же, ж, ось, он, то у складі сполучників: <i>щоб, якби, немовбито, адже, отже, також.</i></p>	<p>2. Частка що у сполученнях <i>дарма що, тільки що, хіба що, що ж до.</i></p>	<p>3. Частки будь-, небудь-, казна-, хтозна-, бозна- у складі займенників та прислівників: <i>будь-хто, який-небудь, казна-який, хтозна-скільки.</i></p> <p>Але: якщо між часткою і займенником є прийменник,</p>

		то всі три слова пишуться окремо: <i>казна з чому, будь із ким</i>
	3. Частка <i>то</i> в експресивних сполучниках <i>що то за, що то, чи то</i> , які виконують функції підсилювальних часток.	

IV. Закріплення здобутих знань

1. Тренувальні вправи

1.1. Спишіть, підкресліть частки. Поясніть їхній правопис, використовуючи таблицю «Правопис часток»

Тільки-то зійшло сонце. Навкруги рай та й годі. Ранок такий-то тихий та ясний придався. А й земля ж тут добренька! Чорнозем, аж масний! Хай проллється дощик на жито й сади, щоб у селах наших їм буйніш рости. Стали сливи сиві-сиві. Скільки ж бо тих слив! А я не знаю нічого ніжного, окрім берези, за те ж її сестрицею взиваю... Ти б не хотів, щоб день уже скінчився? Сонце тільки-но десь сіло за лісовими хащами.

1.2. Користуючись таблицею «Правопис часток», згрупуйте частки і запишіть у три колонки: а) окремо, б) через дефіс, в) разом

Скиньте/но, скинути/б, ані/трохи, вирушили/ж, домовились/таки, хтозна/скільки, ще/й, відпочинь/бо, хто/сь, відгорніть/же/бо, таки/відбили, саме/тому, вдарили/ж/таки, аби/коли, якось/то, як/от, все/таки, принесіть/же, який/небудь, будь/із/ким, нехай/заспіває, як/раз.

1.3. Скласти 3 речення про улюблені дерева, використовуючи записані частки.

2. Самостійна робота учнів

Спишіть текст, знайдіть частки, поясніть правопис

Був би послом, якби не вдався ослом. Аж на небі чути, як наші мухи кашляють. Якби пес робив, то б у чоботях ходив. Чи я не знівечив чужого слова? Чи не забув, як гомонить діброва? Нехай не падає прокляття на наше

прізвище родинне, нехай же, сину, довіряє твоєму підпису людина. І тільки попіл попелом лежить. Якою б темною ніч не була, а сонце таки зійде.

(Відповідь: чи, не, чи, не, нехай, не, нехай, же, тільки, б, не, таки.)

V. Підсумок уроку

1. Лінгвістична гра «Завершіть думку»

- Частки можуть писатися...
- Частки пишуться разом, коли...?
- Частки пишуться через дефіс...
- Частки пишуться окремо ...
- Я частки *годі-бо, все-таки, якось-то* напишу...

2. Гра «Мікрофон»

- Сьогодні на уроці я (засвоїв, дізнався, переконався...), що...

VI. Домашнє завдання

§49, повторити §48, вправа 528, 529 (на вибір).